

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI
İNANÇ TURİZMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS PROJESİ

MEKÂN VE MAHREMİYET: ÇATALHÖYÜK ÖRNEĞİ

Dilek YAĞTU

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Cihad KISA

İZMİR 2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Mekân ve Mahremiyet; Çatalhöyük Örneği**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

....../....../2019

Dilek YAĞTU

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Mekân ve Mahremiyet; Çatalhöyük Örneği
Dilek YAĞTU

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı
İnanç Turizmi Programı

İnsanın, mekân ve mahremiyetle olan yakın ilişkisi Çatalhöyük üzerinden değerlendirilerek çalışmamızın konusunu oluşturmuştur. Sosyoloji, psikoloji ve arkeoloji alanlarındaki veriler kullanılmıştır. Mekân, çeşitli bilim dallarında farklı tanımlarda açıklanmaktadır. Bu kadar geniş yelpazede değerlendirilmesinin sebebi ise her şeyin bir mekâna sahip olmasıdır. Hatta doğum süreciyle başlayan mekân olgusunun tarihsel süreçte mağara yaşamı, oradan yerleşik yaşama geçiş ve günümüze kadar ortaya çıkardığı değişimde oynadığı rol tezimizin konusudur. Elbette bu süreçte mekânı tek başına değerlendirmek eksik kalacaktır.

İnsanın sahip olduğu beden, aslında ilk mekânıdır. Söz konusu beden olunca bireysel varlık ardından da mesafe duruma dâhil olacaktır. Bu varlık ile mesafe durumu bir kabuk oluşturma sürecine odaklanmamızı sağlayacak ve mahremiyetten bahsetmeyi mümkün kılacaktır. Çünkü mahremiyet, kişinin diğerleri olarak ayrı tuttuğu insanlara karşı oluşturduğu sınırın karşılığıdır. Bu sınır insanlar arasında başlayıp yaşanan mekâna daha geniş ölçüde de kentin yapısına yansımaktadır. Derinine bakıldığında bilinen en eski mekânlar olan mağaralarda, mahremiyetin sınırları ve ortaya çıkışı önem kazanmaktadır. Mahremiyetin bu aşamada insanın sosyal yaşamı içerisinde neden olduğu değişiklikler incelenmektedir. Böylece mekâna da yansıması net olarak görülebilecektir. Bu yansıma Neolitik Çağ'ın son dönemlerine tarihlenen Çatalhöyük yerleşiminin üzerinden değerlendirilecektir.

Çatalhöyük'te mekân ve mahremiyet algısının ev yaşamında nasıl karşılığını bulduğu incelenmektedir. Bunun sonucunda Çatalhöyük evleri, sanatı, tarımı, üretimi ve inancının içeriğı hakkında mekân ve mahremiyet üzerinden yorumlar açıklanacaktır. Böylece sembolik öğelerle ilgili düşünceler çeşitlendirilecek ve bilinçdışında karşılığı ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Mahremiyet, Çatalhöyük, Sembolizm, Tarih Öncesi Yaşam.

ABSTRACT
Master's Thesis Term Project
Place and Privacy; Examples of Çatalhöyük
Dilek YAĞTU

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Tourism Management
Religious Tourism Program

The subject of our study is formed by the man's intimate relationship with place and privacy through Çatalhöyük. Sociological, archaeological and psychological data were used in this study. The place is explained differently in different scientific areas. The reason for such vast assessment is that everything has a place. Historical process of the phenomenon of the place that began with the birth process, the cave life and the transition to settled life and the role it plays for the changes it has brought up to this date is the main topic of our investigation. Of course, the mere investigation of the place in this process would remain incomplete.

The body of a person is considered as the first place that one can obtain. When it comes to the body, personal existence and the distance will be included in the situation. This existence and distance will allow us to focus on forming a shell and as well as it will allow us to talk about privacy. Because privacy means that a person's boundary is separate with others. This boundary begins among the people and spreads to the place that they live in and even the town itself. When deeply investigated, in the caves that are known to be the first places which man lived, the emergence of the privacy and its boundaries gain importance. The effect of privacy on the social interactions on this stage has been investigated. Thus, the effect of privacy can be seen clearly on the place. This effect is assessed through Çatalhöyük which dates back to the late Neolithic Age.

How the perception of place and privacy in Çatalhöyük corresponds to the homelife has been investigated. As a result of this the comments on the

architecture, art, agriculture, production and beliefs in Çatalhöyük will be explained. Thus, the thoughts about symbolic element will be diversified and the unconscious provision will be revealed.

Keywords: Place, Privacy, Çatalhöyük, Symbolism, Life of Prehistoric Times.

MEKÂN VE MAHREMİYET; ÇATALHÖYÜK ÖRNEĞİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM MEKÂN

1.1.MEKÂN NEDİR?	4
1.1.1. Kavramsal Olarak Mekân	5
1.1.2.Mekân İle İlişkili Kavramlar	7
1.1.2.1. Çevre	7
1.1.2.2. Yer	8
1.1.2.3. Alan	9
1.1.3. Mekânın Oluşumu	10
1.1.3.1. Mekânın Nörolojik Kökeni	10
1.1.3.2. Kişisel Mekân ve Mekân Anlayışları	12
1.1.4. Mekânı Anlamak	14
1.1.4.1. Anlam	15
1.1.4.2. Algı	16
1.1.4.3. Kendileme (Appropriation)	18
1.1.4.4. Kimlik	19
1.1.5. Mekân Hissi	20
1.1.5.1. Kaostan Kozmosa, Evrenden Eve	21

1.1.6. Yere Bağlılık ve Yer Kimliği	24
1.1.6.1. Yerleşmek	26
1.1.6.2. Çatalhöyüklü Olmak	29

İKİNCİ BÖLÜM

MAHREMİYET

2.1.1. Mahremiyetin Amacı ve Rolü	33
2.1.2. Mahremiyetin Mekâna Yansıması	38
2.1.2.1. Çatalhöyük Evleri	39
2.1.2.2. Çatalhöyük’te Mahremiyet	44
2.1.2.2.1. Kutsallık ve İnanç	46
2.1.2.2.2. Üretim ve Tarımın Kökenleri	51
2.1.2.2.3. Sanat	54
SONUÇ	60
KAYNAKÇA	65

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Mekân algısını etkileyen faktörler	s. 18
Şekil 2: Çatalhöyük rekonstrüksiyon çizimi	s. 29
Şekil 3: Mahremiyet mekanizması	s. 35
Şekil 4: Eşikteki Boğa Başları	s. 43
Şekil 5: Boğa Betimlemesi Çizimi	s. 57
Şekil 6: Geyik Betimlemesi Çizim Örneği	s. 58
Şekil 7: Hasan Dağı Tasviri	s. 59

GİRİŞ

Mekân ve mahremiyet günlük yaşantımızı şekillendiren ve kültürel düzeyde farklılarımızı ortaya koyan unsurlardandır. Aynı zamanda görünenin dışında birçok faaliyetin de sebebi olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Kökeninde insan yaşamında benzer şekillerde ortaya çıkan bu kavramların günümüze yaklaştıkça farklılaşmasında önemli rolün sahibi yine insandır. Bu sebeple insanın, mekân ve mahremiyet algısının kökeninin nasıl oluştuğu ve ne tür değişimlere yol açtığı araştırılmaktadır. Diğer yandan yerleşik düzene geçişle ilgili olarak önemli bulgulara rastladığımız Çatalhöyük için mekân ve mahremiyetin boyutları incelenecektir. Bu tez için de böyle bir araştırma söz konusu olacaktır. İki ana bölüm ve sonuç kısmıyla oluşan tezimiz sosyoloji, çevre psikolojisi, arkeoloji ve mimari alanlardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Her şeyden önce kaosun olduğu, (Hesiodos' tan aktaran Erhat ve Eyüboğlu, 1977: 108) bir evrende canlı yaşamı oldukça önemli bir role sahiptir. Çünkü gereken kozmos tam da bu yaşamın merkezindedir. Birbirlerinin tamamlayıcısı olan bu olgular kendilerine evrende yer bulmaktadırlar. Elbette evren, yalnızca bu olgular için bir mekân değildir. Aynı zamanda canlı yaşamı için de ciddi önem arz etmektedir. Dolayısıyla canlılar için en cömert haliyle evren bir mekândır.

İlk mekân tasavvuru insan zihninde bu şekliyle yorumlanmış olabilir. Öncelikle mekânı kavramsal açıdan tanımlamak için farklı alanlardaki yorumlar ortaya konmakta ve bir sentez üzerinden anlam daha berrak hale getirilmektedir. Çünkü tanım, kavramın anlaşılmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Söz konusu mekân olunca birden fazla alan işin içine dâhil olmaktadır. Özellikle insan ile mekân ilişkisi bakımından değerli çalışmalar ortaya koyan çevre psikolojisi ön planda tutulmaktadır.

Sonrasında mekânın bir diğer tasavvuru zihinde dolaşmaktadır. Bu tasavvuru beden olarak görmek mümkündür. İnsan için bedeninin içerisinde barındırdıkları bir evren niteliği taşımaktadır. Çünkü sadece organları ve uzuvları bir arada tutan bir yapı olmaktan öte bir anlam taşımaktadır. Bunlar görülmeyen yani soyut yanlara işaret etmektedir. Tam da bu kısım insanı diğer canlılardan ayırmaktadır. Buradan hareketle yer ile mekân arasındaki farkı da bu şekilde açıklamak mümkündür.

Bedenin soyut yanı mekânla, organların konumu da yer ile ilişkilendirilebilir. Yine de aynı sınırın dâhilindedirler. Genelde birbirlerinin yerine kullanılan bu kavramların anlam açısından farklılıkları bulunmaktadır. Yer gibi alan ve çevre de mekân ile benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Tüm bu kavramlar arasındaki farklılıklar ortaya konulacaktır.

Mekânın tanımlamalarından sonra nörolojik olarak insanda karşılığını buluşu ile ilgili düşünceler incelenecektir. Böylece kişisel anlamda mekânı oluşturulma sürecine tanıklık edilecektir. Ardından kişisel mekânın tanımlanmasında farklı görüşler ortaya konacaktır (Hall, 1990: 13). Bu ayrımlar mekânın öznelliğini irdelemede önemli rol oynamaktadır. Hem görüş açısından hem de bireydeki karşılığını tahmin edebilme açısından öznellik, mekân için biçilmiş kaftandır. Dolayısıyla mekânı anlamak, bireyi anlamayı beraberinde getirecektir.

Mekânı anlamada, öznел görüşün oluşması ve açıklanmasında algının yeri vurgulanmaktadır. Algı, soyut olanı somutlaştırma özelliğiyle mekânı açıklamanın önemli koşulu olarak görülmektedir. Algılanan mekân, önce bireyin kendileme sonrada oraya kimlik kazandırma davranışlarıyla örtüşecek ve başka bir boyuta geçecektir. Bu boyut mekân adına yorum yapmada yardımcı olacaktır. Özellikle birey açısından psikolojik, geniş haliyle ise sosyolojik anlamda ipuçları sunacaktır. Çünkü mekân artık ev gibi somut bir varlıkla karşımıza çıkacaktır. Yani ev, insanın bedeni görevini görmektedir. Dolayısıyla ev, insanın hem yeri hem mekânıdır.

Ev, konum açısından bir yerde bulunmaktadır. O yeri mekân haline getiren ise insandır. Haliyle bu davranış o yere bağlılığı gerektirecektir. Bu durumda insan için değeri tahmin edilenden daha fazla olacaktır. Çünkü insan, sonsuz evrende kendine bir noktada yer bulmuş, oraya sarılmıştır. Evi, bedeninden ayrı görmemeyi de bu şekilde düşünmek yerinde olacaktır. Diğer evlerin de böyle oluştuğu fikri çevrenin önem kazanmasını sağlamaktadır. Zaten zamanla bu çevre birbiriyle bir uyum içerisinde yaşamaya başlayacak ve o yerin kendine has bir kimlik kazanmasına yardımcı olacaktır. Bu kimlik karşılığını yer kimliği olarak bulacaktır. Söz konusu olan yerleşme davranışı üzerine kurulu bir süreç olup geçmişini göçebe yaşamın bitişiyle kazanmaktadır. Yani yerleşik yaşama geçiş insanın geçmişinde kilit noktada yer almaktadır. Yerleşik yaşamın önemli örneklerinden olan Çatalhöyük'e burada bir başlangıç yapmak gerekecektir. Böylece tezimizin ilk bölümü tamamlanacaktır.

İkinci bölümde mahremiyete giriş yapılacaktır. Mahremiyetin açığa çıkışının kökeni üzerine çalışmalar ortaya konacaktır. Mahremiyetin, toplumun şeklini belirleyen bir tarafı vardır. Çünkü bireyin diğeriyle arasındaki mesafeyi belirleyip ona göre sınır koyması temeline dayandırılmaktadır. Bu açıdan günümüz yaşantısındaki yansımaları geçmişte aranacaktır. İnsanın, mahremiyete duyduğu ihtiyacın önemi ve akabinde topluluk düzenine ilişkin hem sorun hem çözüm niteliğinde bir konu oluşu dikkatleri üzerine çekmektedir. Boyutları üzerine görüşler bu minvalde incelenecektir.

Toplum düzeninin günümüzdeki haline gelmesinde yerleşik düzene geçişle beraber mahremiyetin etkisi yadsınamaz ölçüdedir. Bu yüzden erken tarihli yerleşmelerin incelenmesi gerekecektir. Çatalhöyük bize bu verileri sağlamada yardımcı olacaktır. Özellikle erken tarihli ev yapıları arasında farklı örnekleri barındırması açısından oldukça yararlı olacaktır. Ev yapısı, içeriği ve işleyişi bakımından incelenecektir. Çünkü ev, dış dünyadaki çatışmaların ve tüm engellemelerin onarıldığı bir yer olarak karşımıza çıkmakta ve insan psikolojisi hakkında sağlam fikirlerin ortaya çıkmasına yardımcı olan bir araç görevi görmektedir.

Bir diğer önemli husus tarihöncesi insanının inanç, kutsallık ve sanat kavramlarına bakışı ile ilgilidir. Bu üç kavram sembolik öğelerle karşımıza çıkmaktadır. Kimi zaman duvar resmi kimi zaman heykelcik kimi zaman mit kimi zaman da mezar yapısı olarak görülmektedir. Bu örnekler incelenecek ve yorumlar ortaya konacaktır. Yaşam şeklinin anlaşılmasında sembolik öğelerin katkısı gerekecektir. Bu ev yapısı ve koşulların ışığında sosyal yaşamın nasıl şekillendiği üzerinden görüş sunulacaktır. Yeniliklerin çağına tekabül eden bu süreçte tarımın oynadığı rol büyüktür. Çünkü tarım üretmeyi, üretmek ise bir arada yaşamı sürdürmek için gereklidir. Yerleşim kalabalık olmayı tetikleyecek, besin yetersizliği baş gösterecektir. Dolayısıyla bu durum bitkinin ve hayvanın kültüre alınmasını gerektirecektir. Yani birlikte bir değişimi doğurmaktadır. Bu değişim insanı da kültürlenmeye itecek ve bir daha geri dönüşü olmayan bir yola sürükleyecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKÂN

1.1. MEKÂN NEDİR?

Yaşamlarını sürdürebilmek adına bazı olanakları sağlamak durumunda olan canlılar çok çeşitlidir. Genel anlamda bu canlılar insanlar, hayvanlar ve bitkiler olarak sınıflandırılmaktadır. Canlıları hem bir arada tutan hem de birbirinden farklı kılan özellikler açığa çıkaran ihtiyaçlardır. Maslow' un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre ilk basamak fizyolojik ihtiyaçlardır. Bu basamak tüm canlı türleri için ortak ihtiyaçken, diğer tüm basamaklar insana hitap etmekte ve insanı bu noktada ayrı tutmak gerekmektedir.

Fizyolojik ihtiyaçlar en önemli basamak olarak kabul edilmektedir. Çünkü ilk aşama, diğer aşamalara geçiş için gerekli olup, belli ölçüde karşıladıktan sonra insanı hiyerarşideki ikinci seviyeye yöneltmektedir. Güvenlik ihtiyacı olarak adlandırılan bu aşamada amaç, kendini güvende hissetmek- hem alışılan mekân hem koşul açısından- kaygı, karmaşa ve korkudan kaçınmak, düzen ve koruyuculuğun devamlılığını sağlamaktır. Daha sonra üçüncü aşama olarak ait olma ve sevgi ihtiyacı baş göstermektedir. Kişi, içi boş bir alanın sevgiyle doldurulmasından yana bir ihtiyaç duymakta ve yeterince doyumu aldığı anda bir sonraki seviye olan saygı ihtiyacına göz kırpmaktadır. Bu seviyede bahsi geçen saygı ihtiyacı, özsaygı ve benlikle ilişkilidir. En son seviye kendini gerçekleştirme ihtiyacı olarak görülmektedir. Kişi hayatındaki potansiyeli keşfetmekte ve bunları hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu seviyeyi gerçekleştirmeyle birlikte insanın motivasyon açısından en yüksek noktada yer alacağı kabul edilmektedir. Üst düzeyde yer alan ihtiyaçlar acil ve yaşamsal olmadığından mutlak tatmin gerektirmemektedir. Çoğunlukla kültürlerarası farklılıklardan dolayı da tartışmaların odağında yer almaktadır.

Mekân, yaşamsal olan ihtiyaçların içinde konu ile ilişkisi bakımından değerlendirilen başlıca noktadır. Böylece mekan ile insan ilişkisini somut, pragmatik ve ihtiyaç başlığıyla açıklamak yanlış olmayacaktır. İnsanın içinde olduğu mekânı zihinde farklı boyutlarla anlamlandırma ve içselleştirme süreci bu ilişkiyi

açıklamadaki önemli nokta olacaktır. Bu bağlamda birçok disipline konu olan mekânı incelerken çeşitli olgu ve kavramlardan yararlanmak gerekecektir.

Mekân, kelime olarak “yer, bulunulan yer, ev, yurt, uzay” anlamlarına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2018). Etimolojik açıdan baktığımızda Arapçada “kevn”- oluş, varoluş, olmak- kökünden türediğini görebiliriz (Eyüboğlu, 2004:479). “Kevn”in çoğulu “emâkin” ve “emkine” olarak geçmekte, yer, mahal, ev anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2003).

Kısacası mekân, işlevsel ve psikolojik açıdan insanı besleyen bir olgudur. Korunma ve barınma için gerekli olup aynı zamanda da duygusal doyuma ulaşmada yardımcı olmaktadır.

1.1.1. Kavramsal Olarak Mekân

Mekân, kavram açısından farklı disiplinlerce farklı ifadelerle birçok kez açıklanmıştır. Bu sebeple anlam açısından benzediği kavramlarla iç içe geçse de temelde farklı olmuştur. Bu kavramlara ileride değinilecektir. Mekânı kavram olarak değerlendiren kimi çalışmalardaki tanımlar bu başlık altında toplanacaktır.

Mekân, kent bilim terimleri sözlüğünde “insanı, çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde yaşam etkinliklerini ve eylemlerini sürdürmesine elverişli toprak, hava ve sudan oluşan çevre” olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1998:128). Cevizci, felsefe sözlüğünde ise, “var olanların içinde yer aldığı tüm sınırlı büyüklükleri içine alan uçsuz bucaksız büyüklük. Boşluk, sonsuz büyük kap. Üç boyutlu eni boyu ve derinliği olan hacim, yer kaplama” olarak tanımlamaktadır (Cevizci, 1996:359).

Aristoteles, mekânın tek başına var olması ve kendiliğe atıfta bulunması fikri ile mekâna boyut kazandırmıştır (Solak, 2014: 55). Mekânın “üç boyutlu olup olmadığını sorgulayıp, cisim olmadığını” açıklamakta, her mekânda bir cisim her cismin de bir mekâna sahip olduğunu vurgulamakta olup boşluğu kabul etmemektedir (Kılıç, 2011: 32-34). Aristoteles’in bağımsız olarak var olan mekân düşüncesi daha sonraları Newton tarafından geliştirilmiştir. Newton’a göre “mutlak bir mekân(uzay) var olup ve mutlak uzayın varlığı atalet kuvvetlerinin varlığına” dayanılarak temellendirilmektedir (Tekeli, 1973:6).

Leibniz ise mutlak mekânın varlığını kabul etmemektedir. Leibniz'e göre mekân, varlık olarak değil, iki şey arasındaki ilişki olarak görülmelidir. Dolayısıyla varlıkların birbirlerine göre konumlarını ortaya koyan ilişkiler bütünü yardımıyla mekân oluşmaktadır (Aktaran Tekeli, 1973:6). Yani mekânda boşluk fikrine katılmadığını söylemek mümkün olacaktır. Kant için ise “zaman ve mekân duyarlığa ait olan, bu bağlamda da kavramsal düzleme indirgenemeyen a priori formlardır.” Kant'ın zaman ve mekân teorisi Leibniz'in gelişmiş hali olarak görülmektedir (Dağtaşoğlu,2012:134,135).

Mekânın farklı anlayışlarına işaret eden ilk teorisyenlerinden olan Moles'a göre her şeyin bir mekânı olduğuna dair düşüncenin temeli ile beraber insani tüm hal ve hareketlerin mecburi ham maddesidir. Dolayısıyla bir hacim ve miktarı içinde barındırmaktadır (Aktaran Bilgin, 2016: 240).Norberg-Schulz' a göre mekân, içinde yaşayan kullanıcıların fizyolojik ve toplumsal gereksinimlerini karşılayan bir uzay parçasıdır (Norberg-Schulz, 1971: 9). Norberg-Schulz, mekânı, “insanın çevresiyle iletişim kurduğu duygusal anlamlarla yüklü yer olarak” açıklamaktadır (Haddad, 2010: 88-101, Solak, 2014: 57).

Solak, mekânı sadece algısal bir kavram olarak değil toplumsal bir kavram olarak da görmek gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla mekânı somutlaştırmak için sadece algı ve duyular yeterli olarak görülmeyecektir (Solak, 2014: 56).

Fischer'a göre mekân (space) içinde yaşayan insanlarla ve insanlar sayesinde var olan bir yer olarak görünmektedir (Aktaran Bilgin, 2016: 240). Burada mekânın bileşeni olarak insan karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayışa göre insanın çevre ile olan ilişkisinde sergilediği davranış ve tutum mekâna anlam kazandıracaktır. Benzer görüşe sahip olan Lewin'e göre çevre ya da mekân, insan davranışlarını yapılandıran bir değerler alanıdır (Aktaran Bilgin, 2016: 240). Schick'e göre ise mekân, toplumsal ilişkiler ile ortaya çıkan bir varoluş objesidir (Schick, 2000: 5).

Harvey'e göre mekân, zaman gibi kavramlar basit bir biçimde anlaşılamayacaktır. Mekân, insanı şekillendiren ve onun tarafından şekillendirilen kolektif bir boyut olarak tanımlarken, her kolektif faaliyet biçimini de kendi mekânının tanımladığını söylemektedir (Harvey, 2006: 34).

Farabi' ye göre mekân “kuşatan cismin (iç) yüzeyi ile kuşatılan cismin (dış) yüzeyine denir.” Bu durumda Farabi, Aristoteles' in kabul ettiği gibi mekânı kuşatan cismin iç yüzeyi olarak açıklamıştır (Kılıç, 2011: 51).

1.1.2. Mekân ile İlişkili Kavramlar

Mekânı tanımlarken bazı kavramlar kullanıldığını önceki bölümde görmüştük. Bu kavramlar çoğu zaman mekândan farklı düşünülmemiştir. Dolayısıyla iç içe geçen bu kavramların, olması gereken tanımları ve mekân ile farkları ortaya konacaktır. Anlam açısından en geniş alanı ifade eden çevre ile başlanacak, gittikçe sınırların daraldığı alan ve yer kavramlarıyla devam edilecektir. Tüm bu açıklamalar çerçevesinde hangi kavramın hangisini ortaya çıkardığı sorunsalı sırrını korusa da mekânın tek başına oluşmadığı gerçeği kabul edilmelidir.

1.1.2.1. Çevre

Çevre hem anlam açısından hem kapsadığı kara parçası açısından geniş bir yelpazede değerlendirilmektedir. Kelime olarak bir şeyin yakını, etrafı, kişinin içinde bulunduğu toplumun ortamı, muhit gibi anlamlarla karşımıza çıkmaktadır. Terimsel olarak ise genel olarak içinde yer aldığımız dış dünyayı ifade etmektedir. Bu dünya, dışarıdan bir izleyicinin ya da bizzat bireyin bakış açısına göre değişik şekillerde anlaşılmaktadır (Bilgin, 2016: 74).

Çevre, mekân ile ilgili kavramlar arasında en dış katmandır. Çünkü mekânı, insan ilişkilerini, doğayı, yapıları vb. kavramların hepsini içinde barındırır. Ittelson'un belirttiği gibi nesnesi olmayan bir özne yoktur. Dolayısıyla çevrenin öznesi değil sadece katılanı olunabileceğini ve bizleri bütünüyle kapsadığını vurgulamaktadır (Aktaran Göregenli, 2015: 19). Konusu itibarıyla çevre, sosyal psikolojinin bir alt alanı olmuştur. Başlarda “mimari psikoloji” olarak tanımlanan bu alan sonrasında çevre psikolojisi olarak kabul edilmiştir.

Altman ve Stokols (1987) tanımı ile çevre psikolojisi, “sosyal değişimin ya da sosyal dünyanın, pozitivizmin ilkel bir formuyla açıklanamayacak kadar karmaşık

oluşuna yönelik bağlamsal vurguları olan yeni bir epistemoloji arayışının hem babası hem çocuğudur.” (Aktaran Göregenli, 2015:2).

Psikolojide çevresel yaklaşımın öncülerinden olan Barker (1968) çevreyi; bireylerin dışında ama bireyin anlamını oluşturup davranışlarıyla ortaya koyduğu ve tüm bu düzeneğin kurallarını yöneten bir bütün olarak tanımlamaktadır (Aktaran Göregenli, 2016: 19).

Bu tanımların yanı sıra Morval (1985) fiziksel çevreyi üç düzeyde açıklamıştır. “Mikro çevre, kişisel mekân ya da bir kişi ya da bir gruba özgü olanı kapsamaktadır. Mezo çevre, evleri, komşuluk birimi, mahalleyi ve Makro çevre, kenti, kentsel topluluğu, bölgeyi” barındırmaktadır (Aktaran Göregenli, 2016: 20).

1.1.2.2. Yer

Sözlüklerde ve farklı disiplinlerde kimi zaman yer (place) , mekân (space) ile eş anlamlı olarak kabul edilirken kimi zaman da aralarındaki farklara vurgu yapılmıştır. İki kavram arasındaki ilişki hangi disiplinde ele alındığına ve etimolojik yapısına göre şekillenmektedir. Genel anlamda bir şeyin kapladığı boşluk olarak tanımlanabilmektedir.

Mekân ile birlikte incelemek gerekirse; Moles’a göre mekân, bir yerdir. Yer, az çok sınırlandırılmış bir işaret noktası olarak görülmektedir. Bir adres gibi kabul edilen ve insanın mekânsal kimliğinin temelini oluşturan bir kavramdır. Bunun yanı sıra mekânın soyut bir anlama sahip olduğunu ve boşlukla ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Yer ise daha somut, belli sınırları olan, durağan bir konumu ifade etmektedir. Mekânı, yer olarak görmenin ön koşulu insan ilişkisidir. Bu bağlamda mekân ve yer kavramlarını üç temel referans çerçevesinde incelemektedir. Kimlik (identite) ile başlayan bu çerçeve, kendileme (appropriation) ve kök salma (enracinement) olarak sınırlarını belirlemektedir (Aktaran Bilgin, 2016: 240, 241).

Tuan’a göre yer, özel bir obje ve madde olup içinde yaşanabilir konumdur. Ancak mekân değişebilir özellikte ve harekete dayalı duruma sahiptir. Dolayısıyla objelere ve yere dayalı olarak varlığını hissettirmektedir (Tuan, 2001: 12).

Mekân ile yer arasındaki farklara ilişkin benzer bir açıklama da Norberg-Schulz’a aittir. Yerin somut olarak burayla ilişkili olduğunu, mekânın ise soyutlukla

açıklanabileceğini vurgulamaktadır. Mekânın bu yüzden topoloji ve geometri terimleriyle tanımlanabileceğini, ancak yerin tanımı somut hatta fenomenolojik terimlerle yapılabileceğini düşünmektedir (Aktaran İdil Üçer, 2001: 42).

Mekân ile ilgili önemli çalışmalar ortaya koyan Kant ve Newton'un mekân yaklaşımlarından sonra "mekân soyut, sınırsız ve boş; yer ise mekânın bölümlere ayrıştırılması olarak" kabul edilmiştir (Casey' ten aktaran Solak, 2014: 61). Kısacası mekânın soyut olması, yerin ise daha tanıdık ve görsel öğelerle tanınması söz konusudur.

1.1.2.3. Alan

Mekânla ilişkili bir diğer kavram olan alan (territory) da benzer anlamlarla kullanılmaktadır. Alan, açık ve düz bir yeri ifade etmektedir. Hem bir yer hem de mekânın bir parçası olarak görülebilmektedir.

Bilgin'e göre alan, "bir iç-dış diyalektiğine dayalı bilişsel sınırlandırmalar tarafından yapılandırılmış semantik bir mekândır." Yani alan, bireyin kendini ve çevre sınırlarını işaret ettiği yerdir. Dolayısıyla alanın sınırları, bilişsel planda, ben ile başkalarının, benim olan ile başkalarına ait olanın ayrılmasını sağlamaktadır. Bu anlamda alan, kişiselleştirilmiş bir mekândır (Bilgin, 2016: 21). Kendine ait kılınan alan, aynı zamanda kimin oraya dâhil olabileceğini de belirlemektedir.

Alansallığın bu açıklamalar doğrultusunda kişisel mekân ve mahremiyetle birebir ilişkili olduğu ortaya konulmaktadır. Nitekim kişisel mekân ve alansallık, kişinin mahremiyet isteğini düzenlediği mekanizmalardır. Kalabalık yaşantıda bunu yapabilmek pek mümkün olmamakla beraber mahremiyetin zarar görmesi de kaçınılmaz olmaktadır. Öyleyse, insanlar arası iletişim düzenleme sürecinin dört önemli konusu olan kişisel mekân, alansallık, mahremiyet ve kalabalık bazı yönlerden örtüşmektedir (Altman, 1976: 7).

1.1.3. Mekânın Oluşumu

Mekân, sonsuzluğu içinde barındırdığından varlığını kavrayıp oluşunu tanımlamak kolay olmamaktadır. Bu sebeple belli oranda sınırlandırma gerektirmektedir. Oluşum açısından mekânın ilk belirtileri nörolojik olarak kendini göstermektedir. Mekânı kavrarken ki beyin ile diğer organların otomatik hale gelmiş etkileşimi söz konusu olarak incelenecektir. Beynin, mekânı nasıl algılayıp, diğerlerinden ayırt edebildiği üzerine açıklamalar ortaya konmaktadır. Bir diğer belirti sosyal psikolojik alt yapıda yer alan oluşu kapsamaktadır. İnsan zihninde mekânın kişi için ne anlama geldiği ve soyut anlamların bütününde hangi parçalardan ortaya çıktığını, sonrasında yaşama nasıl yansıdığı konusu incelenmektedir.

1.1.3.1. Mekânın Nörolojik Kökeni

Beyin, yapısı, karmaşıklığı, işleyişi ile bilim dünyasının en çok ilgi çeken ve araştırılan konularından biridir. Yine de işlevlerinin büyük kısmı gizemini korumaya devam etmektedir. İngiliz nörolog Macdonald Critchley insan beynini şöyle betimlemiştir; “Beyindeki ilahi ziyafet sofrası... Tarifi zor muhteşem yemeklerin bugün bile gizemini koruyan soslarla birlikte sunulduğu bir şölen...” (aktaran Torrey, 2018: 23).

Yapısal olarak incelemek gerekirse; beyin, yaklaşık 100 milyar nöron ve bir trilyon glia hücresinden oluşan harika bir organdır. Beyindeki hücreler bağışlanacak olsa dünyadaki her insana kendinizden 16 nöron ve 160 glia hücresi verebilirdiniz. Beyinde her bir nöron en az 500 nörona bağlanarak toplam uzunluğu 160.000 kilometre olan sinir liflerini oluşturmakta, uç uca eklendiklerinde, bu sinir lifleri dünyayı 4 kez dolanabilmektedir. Sinir lifleri açık renkli bir madde olan miyelin ile kaplıdır. Rengi açık olduğu için, sinir lifi bağlantı yolları beyaz madde olarak adlandırılmaktadır. Nöronlar, glia hücreleri ve bağlanma yolları hep birlikte son derece karmaşık beyin ağı oluşturumaktadırlar. İnsan beyni her biri dört ana lob içeren iki yarım küreye ayrılmaktadır. Frontal, temporal, parietal ve oksipital loblar olarak adlandırılmakta ve mikroskop altında görülen hücrelerin organizasyonuna dayalı olarak da 52 ayrı bölüme ayrılmaktadır. En son dönemde gelişen beyin

alanlarının bizi benzersiz bir şekilde insan kılan bilişsel becerilerin çoğuyla ilişkili olduğu görülmektedir (Torrey, 2018: 23-24).

Beyin yapısal olarak anlatıldığı gibiyken, evrimsel süreçte yapının nasıl değişip dönüştüğünü bilmek zordur. Ancak bilişsel becerileri kullanabilme özelliği ve bulunan en eski hominin kafataslarının incelenmesi insan beyninin evrimi hakkında ipucu vermektedir. Örneğin, bulunana en eski taş aletler 3,3 milyon yıla tarihlendirilmektedir. Homininlerin farklı teknikler kullanarak elde ettiği bu aletler bilişsel işlevin varlığını düşündürmektedir. Süreç ilerledikçe, yer değişiminin de etkisiyle bu işlevin farklı boyutlara ulaştığı ve zekâ gelişimini git gide arttırdığı bilinmektedir.

Yine bu süreçte özellikle dikkat çeken bir durum gerçekleşmiştir. Yaşamını farklı kara parçalarına dağılarak sürdüren insan, bilişsellikle beraber ortaya çıkardığı durumları ve varlıkları, birbirinden bağımsız ancak benzer şekillerle gerçekleştirmektedir. Yaklaşık 40.000 yıl önce sanatsal faaliyetlerin ilk örnekleri İspanya ve Endonezya’da mağara duvarlarında resimler olarak ve Almanya’da da yontulmuş fildişi heykeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer örnek, 12.000 ile 7.000 yıl önce bitkiler ve hayvanlar Bereketli Hilal bölgesinde, Yeni Gine ve Peru’da birbirinden bağımsız olarak evcilleştirilmiştir. Mitlerdeki yaratılış anlatılarındaki benzerlikler de birer örnek olarak gösterilebilmektedir. Psikolog Leary ve Buttermore, Afrika’dan ayrılmadan önce oluşan bilişsel değişimlerin, evrimsel ivme kazanan bir paralel evrim vakasını çağrıştırdığını öne sürmektedirler (Aktaran Torrey, 2018: 37).

Gelişmeler doğrultusunda beynin bulunduğu mekânı nasıl algıladığını incelemek gerekmektedir. Genel anlamda beyin, bir ekip çalışmasıyla algı sistemini harekete geçirmektedir. Yani mekânın algılanması için farklı sistemlerin hep birlikte çalışması gerekmektedir. Bu sistemler duyu ve motoru barındıran özelliktedirler. Sinyallerin ve duyu organlarının beyni harekete geçirmesi beklenmektedir. Bunun için de sensörlere ihtiyaç duyulmaktadır. M. Groh bu süreci şöyle açıklamaktadır:

Vücudumuz kas ve eklemlerinin durumunu ölçen sensörleri beyne, kaslarımızın nasıl kasıldığını ve uzuvlarımızla eklemlerimizde nasıl bir güç bulunduğunu belirtmek için sinyallerle gönderir. Ama bu sensörlerin yaptığı ölçümler, vücudumuzun konumuyla dolaylı ve belirsiz bir ilişki içindedir. Beynimiz bu sensörlerden gelen sinyallerden iskeletimizin mekân içindeki konfigürasyonunu çıkarsamak durumundadır. (M. Groh, 2017: 57-58).

Beyin, genellikle konum algısı sensörlerini görsel duyuyla gelen sinyallerle bir araya getirmektedir. Yani, görsel ile vücut konum algısı ortak hareket edip beyni uyarmaktadır. Bu çalışma bebeklikte, gözler ile bedenin ilişkisinin algılanmasıyla başlamaktadır. Bebekler bu ilişkiyi her uzuvları için ayrı ayrı öğrenmektedirler. Örneğin, katı yiyecekleri ağızda çevirirken dili nasıl hareket ettireceğini öğrenmesi aylar sürmektedir (M. Groh, 2017: 68-69). Başta uzun zaman alan algılama zamanla otomatik hale gelmektedir.

Bedenin mekân algısında nesneleri ten yoluyla hissetmek de mümkün olmaktadır. Bu algıda çeşitli dokunma uyaranlarına karşı uzmanlaşmış değişik sensör türleri rol oynamaktadır. Hissetmek için nesnelerin tene doğrudan dokunmasına bile gerek kalmadan tüyler yardımıyla duyum alınabilmektedir. M. Groh bu anlamda, insanın, kediler, kemirgenler ve bıyıklarıyla nesneleri keşfeden diğer hayvan türleri gibi olduğunu vurgulamaktadır. İnsanın aynı şeyi kıl folikülü reseptörleriyle yapabildiği düşünülmektedir. Dokunmanın sınırlı olmasıyla bir reseptörün zarına etki etmesi, nöronların beyne uyarının konumu hakkında bilgi verebilmektedir. Bu nöronların deri üzerinde alıcı alanları olduğu bilinmektedir. Beyin hangi reseptörlerin tepki verdiğini kontrol ederek, buradan bu uyarının vücut yüzeyinde nerede olduğunu birleştirmekte ve dokunulan nesnenin mekân içinde nerede olduğunu tahmin etmektedir (M.Groh, 2017: 69-90).

1.1.3.2. Kişisel Mekân ve Mekân Anlayışları

Çevre psikolojisinde insan-mekân ilişkileri çerçevesinde ortaya atılan kişisel mekân (personal space) kavramı, “her bireyin etrafında bulunan, sınırları savunulan diğerine yabancı olan ve bireyin fiziksel ve bilişsel olarak hâkim olduğu kişisel alanı ifade etmektedir” (Bilgin, 2016: 206). Bu disiplinde mekânın, kişisel boyutu önem kazanmaktadır. Diğer yandan alan ile mekân kavramlarının birbiri yerine kullanıldığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kişisel mekân kavramını insanın, sınır belirleyerek, sonsuzlukta kaybolma dürtüsünden kurtulma isteğiyle baş gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda çevre psikologları kişisel mekânı, sınıra benzer biçimde ve mahremiyet

düzeyi yüksek bir alan olarak kavramlaştırmaktadırlar. Seguin’e göre kişisel mekân bireyin vücut şemasıyla bütünleşmiş çevrenin parçası olarak tanımlanabilmektedir. Morval’a göre kişisel mekân, sosyo-kültürel özellik taşımakta ve değişkenlik gösterebilmektedir. Aynı zamanda fiziksel yanları olmakla birlikte salt fiziksel referans noktalarına indirgenmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Bilgin, 2016: 206).

Altman’a göre kişisel mekân bir mahremiyet düzenleme mekanizması olarak benliğe en yakın ve görünmez sınırlara sahip tabakadır (Altman, 1976: 20) Bu konuda ayrıntılı veriler sağlayan Hall ise kişisel mekânı bir iletişim formu olarak tanımlamış, ilişkinin niteliğini ve niceliğini kişilerarası mesafenin belirlediğinin savunmuştur (Aktaran Göregenli, 2015: 97).

Hall bu konudaki görüşünü proksemi* kavramıyla açıklamıştır. Proksemi, genel olarak sosyal etkileşimlerin, insanlar arasındaki mesafe tarafından belirlendiğini vurgulamaktadır. Kimin, hangi mesafede olduğu bireyin, diğerini nasıl algıladığını belirlemektedir. Mesafe yakınlaştıkça algılanan şeyler ve yakın ilişki, buna bağlı olarak da olumlu değerlendirme artmaktadır. Mekânın aktif olarak kullanılması ile karşılıklı ilişkilerin etkisi mesafelerin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Hall bu durumda dört tip mesafe bölgesinden bahsetmektedir. İlki yakın mesafe (intimate distance) olarak adlandırılmakta ve kişi bedeninden yaklaşık 45 santimetrelik mesafeyi kapsamaktadır. Şiddetli ve güçlü duygular tarafından karakterize edilen bu mesafe sesin düşük hatta fısıltı seviyesinde olduğu, bedensel uyarıların yoğun olarak algılandığı mahrem alandır. Diğer madde olarak kişisel mesafe (personal distance) işlenmiş olup 45 santimetre ile 1,25 metre arası bölgeyi kapsamaktadır. Ses seviyesi ılımlı olup arkadaş tarafından kullanılan mesafeyi temsil etmektedir. Bir diğer madde sosyal mesafe (social distance) olup, bedenden 1,25 ile 3,70 metre arası bölgeyi içine almaktadır. Dokunma mesafesinde olmadığından kimsenin böyle bir beklentisi de olmamaktadır. Ses seviyesi yüksek ve karşılıklı

*Proksemi, Hall tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. İnsanın mekânı kültürel kullanımını ifade etmektedir. Hall’in mekân antropolojisinde, her kültür, mekân konusunda, kendine özgü bir anlayışa, örgütlenmeye ve dile sahiptir. Bu açıdan mekân, kültürel bir sistem olarak görülmektedir ve bu kültürel sistem, onun değerler sistemiyle ilişkisi çerçevesinde kavranabilir. Değerler sistemi, sosyal örgütlenmeyi, yaşam tarzlarını, mekânla ilişkileri, vb. büyük ölçüde belirlemektedir. Proksemiye yasa açısından bakınca da belirli bir alandaki insan etkileşimlerinin mesafeye bağlı olarak azalıp çoğalmasını ifade ettiğini görmekteyiz. *Nuri Bilgin, Sosyal Psikoloji Sözlüğü Kavramlar ve Yaklaşımlar, 2016, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, Proksemi maddesi*

ilişkiler daha resmidir. Son olarak genel mesafe (public distance) ise bedenden itibaren 3,70 metre ötesindeki mesafeyi kapsamaktadır. Bu mesafe daha çok konuşmacılar ve onların dinleyicileri ya da genel figürleri temsil etmektedir. Ses ve mimikler abartılmaktadır (Aktaran Göregenli, 2015: 99-100). İnsanlardaki mesafe hissi hayvanlarla benzerlik göstermektedir. Hareketle ilişkili olarak anlam kazanan mekân ise dinamik olup mesafe ile ilişkisini durumsal ve değişken biçimde ortaya koymaktadır (Hall, 1990: 115).

Hall'e göre kişisel mekân, kişinin davranışları ile ilişkili mekânsal uygunluklar sağlamaktadır. Bu kavram kentsel ve mimari mekânın şekillerinin belirlenmesinde de rol oynamaktadır. Buna göre bazı mekânlar toplumsal açıdan düşük etkileşim alanları ve yoğun etkileşim alanları olarak tanımlanmaktadır (Hall, 1990: 108, Kahraman, 2014: 74-84).

Sommer kişisel mekânı başlangıcı özel ve korumalı, hissi özellikleri yoğun bir alan olarak görmektedir (Bilgin, 2016: 206). Sommer ve diğerlerince tanımlanmış kişisel mekânın iki ana işlevi olup, bu işlevler genel olarak ikiye ayrılmaktadır. İlki iletişim işlevi olarak görülmektedir. Patterson, terimin iletişim boyutunu vurgulamak için kişisel mekânın, kişiselden çok kişilerarası olduğunu belirtmektedir. İkinci işlev ise koruyucu görevi üstlenmektedir. Bu işlev saldırganlığı kontrol etmekte ve stres düzeyini azaltmaktadır (Aktaran Göregenli, 2015: 101-102).

1.1.4. Mekânı Anlamak

Mekân, fiziksel ve zihinsel olarak insan yaşamında rol üstlenmektedir. Fiziksel olarak tanıma, görme, ayırt etme sürecinden daha önce bahsedilmişti. Zihinsel açıdan mekân, tanımdan ziyade anlamı içinde barındırmakta, çoğu zaman öznel kabul edilebilecek nitelikteki eşleştirmelerin odağında bir çalışma alanını temsil etmektedir. Dolayısıyla fiziksel olarak tanımlamak ne kadar objektifse, zihinsel olarak tezahürü de bir o kadar sübjektif özellik taşımaktadır. Bu noktada mekân ile etkileşimin bireysel davranışı nitelendirdiği ve kişinin kendince anlamlandırmasından dolayı da değişiklikler gösterdiği açıkça görülmektedir. Böylece anlam, aradaki farkı ortaya koymakta yardımcı olmaktadır.

Bir mekânı tanımlarken görüneni algılayan insanların neredeyse benzer kalıpları kullanabileceğini görmek mümkün iken, mekânın kişide neyi ifade ettiği sorulduğunda herkes farklı bir cevap verebilmektedir. Bu durumda etkili sebepler birden fazla olmaktadır. Kişinin geçmiş tecrübeleri, mekânın atmosferi, kişinin o anki ruh durumu, anıları gibi sebepler anlamlandırmada etkili faktörler olabilmektedir. Daha öncede söylendiği gibi sonsuz boşlukta bir sınır olan mekânın, kaybolma hissinden doğan güvensizliği azalttığı ve dolayısıyla anlam kazanmaya bu noktada başladığını düşünmek doğru bir yargı olacaktır.

Bunun yanı sıra, mekânı anlama ve anlamlandırma belli süreçlerin sonucunda açığa çıkmaktadır. Öncelikle var olan bir mekân üzerinden yola çıkmak gerekmektedir. İnsanın bedenlen o mekânı algılamasıyla devam eden süreci, yorumlama ve benimseme davranışı takip etmektedir. Ardından çevre içerisinde kendini tanıtan insan kök salma eğilimi göstermekte ve o çevreye kimlik kazandırmaktadır. Böylece mekân sosyal olgunun önemli parçalarından biri olarak görülmekte, toplumun yapısını derinden etkilemektedir. Bu yüzden mekânı anlamak, bir toplumun sosyal yapısını anlamaya da ayna tutmaktadır. Bu yönüyle de mekân hem bireysel hem kolektif nitelik taşır pozisyona gelmekte ve birçok araştırma alanına konu oluşturmaktadır. Kısaca kişi ve çevresi arasında işleyen iki yönlü sürecin sonucunda anlamlanan mekân çevresel imge olup, üç bileşenden yani kimlik, yapı ve anlamla varlığı sürdürür hale gelecektir (Lynch: 2010, 8).

1.1.4.1. Anlam

Anlam, var olduğundan bu yana insanın yaşamında en önemli olgulardan biri olarak gösterilmektedir. İnsan kendisini ve çevresindeki dünyayı anlama ya da anlamlandırma isteğiyle ilgili olarak bilişsel ve davranışsal çaba ortaya koyarken güçlü bir eğilimle bunu yapmaktadır. Temelde adlandırmayla başlayan süreç olgunlaştığında anlamı oluşturmaktadır. Geniş açıdan bakılacak olursa insan her şeye bir ad koymaktadır. Dolayısıyla çevresinde olsa da olmasa da insan, her şeyi anlamlandırmak için adlandırmayla işe başlamaktadır. Bu yönüyle de anlam en az insan ve evren kadar sonsuz görünmektedir.

Anlamın birden fazla yönü olmasıyla beraber adlandırmayla ortaya çıkan yalnızca birisi kabul edilmektedir. Rapoport'a göre anlam, çevreden insana doğru açılan dil ile olmayan çeşitli seviyedeki etkileşimler sonucu ortaya çıkmaktadır (Rapoport, 1982: 50, İnceoğlu, A. 1999: 36). Çünkü anlam, bireysel özelliklidir. Mekân ile anlam bu açıdan önemli bir noktada birleşmektedir.

Mekânın, kişi için değeri yüklediği anlamla ilişkilidir. Bu yüzden mekânsal anlamlandırma aktif bir süreç haline gelmekte ve devamı değişim halinde olabilmektedir. Gierny' e göre bir yerin hem fiziksel olarak görülüp hem hissedilip algılanarak hem de yorumlandırılıp hikayelendirilerek, kısaca yaşanarak inşa edilmekte olduğunu ve bununla bir yerin insanlar tarafından adlandırılmadan, kimliklendirilmeden, tanımlanmadan bir mekânı olamayacağının vurgusunu yapmaktadır.(Gierny, 2000:465).

1.1.4.2. Algı

Algı, mekânı anlamlandırma sürecinin önemli parçalarından biri olup, kelime olarak bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak gibi anlamlarla karşılık bulmaktadır. Aynı zamanda algı, oluşumunu tamamlamak için bir süreçten geçmekte ve temelini dış dünyadaki nesnelere göre aldığı duyuşsal bilgilere dayandırmaktadır (İnceoğlu, M. 2010: 68). Dolayısıyla algılama, “çevresel bilginin duyar aracılığı ve zihinsel bir süreçle okunmasıyla oluşan aktif bir süreçtir. Bu süreçte nesnel dünya, duyular aracılığıyla öznel bilince aktarılmaktadır” (Köktürk' ten aktaran Solak 2014: 92).

Algılama sürecinin merkezinde insan için beden yer almaktadır. Bundan hareketle duyu organları algının bilgi parçalarını oluşturmaktadır. Dokunma, işitme, görme ve koklama sınırların algılanmasında öncülük etmektedir. Tüm bu duyular arasında algılamayı kolaylaştıran en gelişmiş duyu görme olarak kabul edilmektedir. Çevreden edinilen bilginin neredeyse %80' ni görme ile sağlanmaktadır. Yine de duyuların algılama alanının da bir sınırı olduğunu dile getirmek gerekecektir (Erniş 2012: 17).

Gibson'a göre görme, bedenin dışında kalan şeyleri algılamadaki en önemli duyudur. Bedenin kendini anlaması sonucu çevreyi de ona göre yorumlaması

muhtemeldir. Dolayısıyla bir boşlukta fiziksel varlığımıza ilişkin bilgi, duyular yoluyla fark edilen beden üzerinden sağlanmaktadır (Aktaran Hodder ve Hutson 2017b: 176).

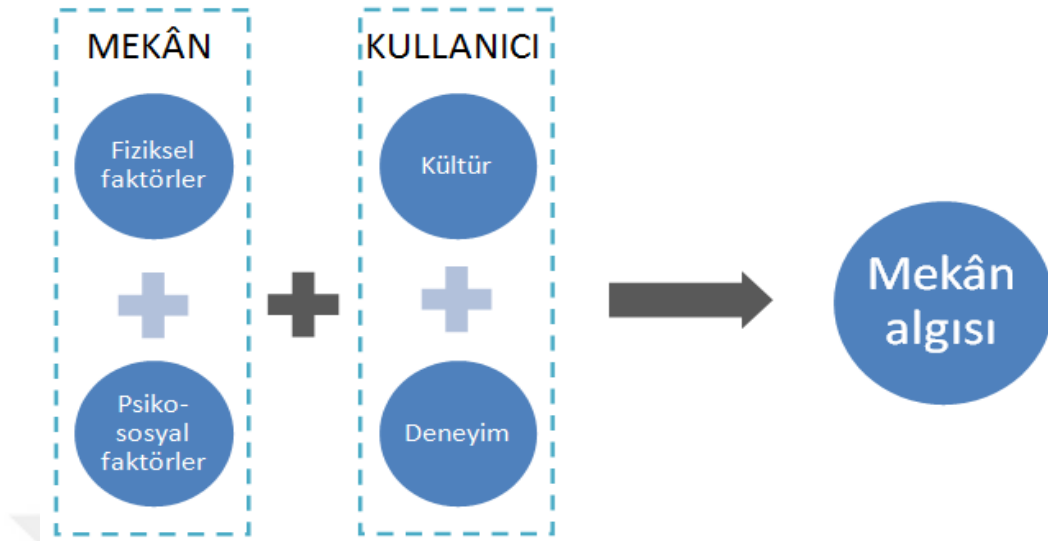
Rapoport'a göre söz konusu mekânın algılanması, bilinmesi ve değerlendirilmesinin sürekliliği etrafın duyu organları ile hissedilmesi, mekânın algılanma şeklinin çözümlenmesi ve mekânın özelliklerinin tanınması sonucunda ortaya çıkan karar verme sürecidir. Stokols ve Altman'a göre ise mekân algısındaki hem fiziksel etki hem de duysal etki kullanıcının psikolojik durumunu etkileyerek psiko-sosyal bir özelliği içinde barındırır hale gelmektedir (Erniş 2012: 13, 17).

Çevredeki bir objenin varlığının algılanması ve objenin özelliğinin anlaşılması esnasındaki bilgiler yalnızca o andaki bilgilerle sınırlı olmaktadır. Ancak o bir an için algılanan bu objenin bir geçmişi ve geleceği vardır. Yani izlenim yalnız o andaki değişim döneminin bir bölümünü yansıtmaktadır. Aynı zamanda bir anlık algılanan obje geçmişi hatırlatan geleceğe açıklık getiren öğeleri barındırmaktadır (Kısa 2004:7)

Mekânın görsel organizasyonunu irdeleyen Gestalt kuramı bu durumda devreye girebilmektedir. Kuramın özünde barındırdığı bütünün, kendisini oluşturan parçaların toplamından farklı olması anlamıyla parçaları tek tek irdelemek gerekmektedir. Gestalt ilkelerinin mekânsal ölçekte incelenen başlıkları; yakınlık (proximity), benzerlik (similarity), tamamlama (closure), kapalılık (closeness), devamlılık (continuity), bölge (area) ve simetri olarak sıralanmaktadır (Koffka 1935:265).

Merleau-Ponty' e göre “duyular ve bilişsel süreçler bir bütün haline gelip eşzamanlılık ilkesiyle bedene mekânsal bilinci” aşılacaktır (Solak, 2014: 94). Mekânsal bilincin etkisiyle başlayan algılama sonucu mekân algı psikolojisi söz konusu olacaktır. Lynch ve Nornberg-Schultz' a göre bu psikolojinin bileşenleri kişinin mekân içerisindeki dolaşımına, yönelimine, mekânlar arası bağ kurabilmesine ve kendi sınırını tanımlayabilmesine bağlıdır (Aktaran Özen 2006:2).

Şekil 1: Mekân algısını etkileyen faktörler

Kaynak: Gür' den aktaran Erniş, (2012: 22)

1.1.4.3. Kendileme (Appropriation)

Mekânı anlamayla ilgili bir diğer konu kendileme süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Fischer' a göre bir mekân parçası veya eşyalar üzerindeki egemenlikle ilgili olmakla beraber mülk edinmeyi tanımlamaktadır. Psikolojik açıdan, duyumsal, devimsel ve algısal etkinlikle kendi kontrolünü tanımayı, bireyin şeylere ve dünyaya hâkim bir konumda görülmesini belirtmektedir (Bilgin, 2016: 199). Hâkim olma, sahip olma ve egemenlik ile ilgili alt yapısı olması kendilemenin, mekânla yakınlık ilişkisini kurmaktadır. Bu yakınlığın devamında güven ve rahatlama hissi insanı kontrolüne almaktadır.

Meiss'e göre mekân, içinde nesne barındıran bir kap gibi dışta sınırlı, içte ise dolu bir boşluktur (Erniş 2012: 14). Mekâna bu açıdan bakıldığında kendilemenin süreç haline gelişi tabii bir sonuç olarak görülmektedir. Çünkü kendileme süreci önce belirli bir mekân parçasının sınırlandırılması, işaretlenmesi ve ardından mekânla yaklaşmanın gerçekleşmesiyle kişisel mekânın aşamalarını barındırmaktadır (Moles'tan aktaran Bilgin, 2016: 199). Sonrasında mekân düzenlenmekte, süreç fiziksel ve psikolojik olarak sınırlandırma ile keşfedilip gözleme yoluyla gerçekleşerek tamamlanmaktadır.

Mekân perspektifi açısından kendileme teorileri, bu teorilerin bireyin ya da bir grubun sosyal kimliğinin oluşturulması, sürdürülmesi ve mekâna olan bağlılık diyalektik bir sürecin sonucu olarak görülmektedir. Bu süreçte mekânın değişimi, dönüşümü ve bireyin kendi kimliğiyle bütünleştiği düşünülmektedir. Ayrıca bu kimlikle beraber o mekâna duyulan bağlılık ve değerlilik devamlılığı sağlamaktadır (Pol, 2002: 16).

Kendileme, yapma (making) ve edimi (acting) içerdiğinden, dönüştürme ve değiştirme sürecinde ifadesini bulmaktadır. Kendileme sahiplikten farklı olarak görülmektedir. Genel mekânlara sahip olamayız ancak pek çok şey katabiliriz. Kök salınıp, orada bir kimlik oluşturulup o kimlikle tanıtılabiliriz. Kendileme süreci aynı zamanda ihtiyaca dayanmaktadır. Bunun ise temel nedeni birey ile başkaları arasındaki sınırın varlığının asıl motivasyonu içerdiğine inanmakla ilişkilidir (Göregenli 2015: 124, 125). Çünkü birey, içinde bulunduğu yeri ve hali benimseyerek kendi benliğinden bir şey ortaya çıkarmak isteme davranışı ile hareket etmektedir. Sürecin sonucunda ya da işleyişinde mutlaka farklılıklar gözlemlenmektedir. Dolayısıyla kendileme sürecindeki bu farklılıklar bireylerin diğerleriyle kurmak istediği ilişki biçimlerini göstermektedir (Becker 1977; Cooper 1976 ve diğerleri aktaran Göregenli 2015:125).

1.1.4.4. Kimlik

Kimlik (identity) kelimesinin kökeni Latinceye dayanmaktadır. İd kelimesinden türeyen bu kavram aynı, özdeş anlamlarına gelmektedir. Sosyal varlık olan insanın ortaya attığı bir olgu olarak karşımıza çıkan kimlik, bireyin kendini tanımlama ve konumlama ifadesidir.

Kimlik, bireyin benlik duygusuyla ilişkili olup bireyin eşsizliğini ortaya koyan psikolojik ve fiziksel özelliklerin bütününe kapsamaktadır. Dolayısıyla içerisinde sosyal ile kişilerarası bağlantıları ve sosyal rolleri barındırmaktadır. Bu da kimliğin hem kolektif hem bireysel olarak aidiyet ve tanımlama ile ilgili bileşenlerin odağında yer aldığı, çok yönlülüğünün de buradan geldiğine işaret etmektedir. Kimliğin nesneden öte simgeler ve ilişkiler sisteminin merkezi olduğunu söylemek gerekmektedir (Morley ve Robins, 2011: 74).

Mekânın ayrılmaz parçası olan kimlik, o mekânın özelliğini de ortaya koymaktadır. Mekân ile zamanın ortak ve özgü koşulları sonucunda kimlik oluşmaktadır. Dolayısıyla kimliği mekândan bağımsız görmek mümkün değildir. Mekân, bir yandan kimliği oluştururken diğer yandan da kimliklere anlam yükleyerek kimliklerin farklılıklarını ortaya koymaktadır. Bir mekânda yerleşik olan topluluğun hem bir arada hem bireysel olarak özelliğini ortaya koymak mümkün olmaktadır. Bunun etkisiyle toplum da kendi kimliğini mekâna yansıtmakta ve o toplumun geleneğini, bilincini oluşturmaktadır (Alver, 2007: 19).

Eiguer' e göre birçok birey için kimlik, kendi evinde olma ve ait olma birbiriyle ilişki içindedir. İç habitatın beden imgesine atıfta bulunması gibi, aidiyet duygusu da ailenin kimliğine gönderme yapmaktadır. Bedenin kendi varlığından başka bir de dışarıda ruhsal grup derisi yer almaktadır. Bu deri, beden başka yerde yaşasa bile her bir aile üyesi tarafından korunabilmektedir. Bu bir iç habitat temsili olarak görülmekte ve sayesinde kişi, ailesine başvurarak kendini bir birey gibi hissetmektedir.(Eiguer, 2018: 42).

1.1.5. Mekân Hissi

Mekânın oluşumu ile başlayan süreç insan yaşamında farklı boyut ve anlamlara dönüşmektedir. Bu sürecin odak noktası zihinsel olup sosyal yaşantıyla davranışlara yansıtılmaktadır. Konu itibarıyla bir yeri mekân haline getirip orayı benimsemenin ve kimlik kazandırmanın toplumun farklı yapısını oluşturan zincirin halkaları olarak kabul etmek gerekmektedir.

Genel anlamda mekân hissini insan ile çevresel imajın etkileşimi sonucu ortaya çıkan sentez olarak görmek mümkündür. Dolayısıyla hem bilişsel faktörler hem fiziksel faktörler bu hissi etkileyip ortaya çıkaran konumda olmaktadır. Buradan hareketle insan ile mekân arasındaki duygusal bağı mekân hissi olarak adlandırabiliriz.

Mekân bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde insanda bıraktığı his bir tezahür olarak kabul edilmektedir. Böylece insan kendini o mekâna ait hissetmekte ve bağlanma duygusunu harekete geçirmektedir.

1.1.5.1. Kaostan Kozmosa, Evrenden Eve

Bireyde oluşan mekân hissinin derinine inildiğinde kaos özelliği bizi karşılayacaktır. Mitos yazarlarının hemen hepsine göre, her şeyden önce kaos vardır. Kaos, açık, boş olmak anlamına gelen khainein fiilinden türemiştir. Kaostan boşluk, daha biçime girmemiş varlığa kavuşmamış ögelerin karışımı anlaşılmaktadır. Hesiodos'un, Theogonia'da tanımladığı kaostan, varlıklar kendi kendilerine ortaya çıkmaktadırlar. Kaostan ilk önce Gaia yani toprak doğmakta, sonra ışık ile karanlık ve daha sonra bu karşıt ögeler birleşmekte, sıra ile evreni oluşturacak varlıklar ortaya çıkmaktadır (Erhat ve Eyüboğlu, 1977:197).

Yunan yaratılış mitosunun bu kısmında kaosun, yaşama geçişi ve dünyanın yeni maceralara bir mekân oluşturduğu görülebilmektedir. Kaos, yaşamın kaynağı olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca bu maceralar doğadan kültüre yapılan yolculuk olarak da karşımıza çıkmaktadırlar (Gezgin 2018: 91). Dilimizde, evrenin düzene girmeden önceki, biçimden yoksun, uyumsuz ve karışık durum olarak karşılığını bulmaktadır. Kaos, yalnızca evrenin değil kozmos ve evin de mekânsal temelini oluşturmaktadır.

Aristoteles'e göre Hesiodos doğru bir bakış açısına sahip olup, ilk şey olarak kaosu görmektedir. Başta kaosun oluşumu ardından toprağın meydana gelişinin bir rastlantı sonucu ortaya çıkmadığını vurgulamaktadır. Çünkü sonrasında oluşacak varlıklar için bir mekân gerekmektedir. Hesiodos, her şeyin bir mekânı olması gerektiğini, varlığın da öncelikle mekâna ihtiyaç duyduğunu vurgulamaktadır (Kılıç 2011:8). Bu durumda Hesiodos'un kaosu, mekân olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Çünkü kaos, mekanın üstlendiği görevi üstlenmektedir.

Buradan hareketle mekanın olduğu her yerde bir kaos durumunun olduğunu düşünmek gerekmektedir. Çünkü her mekân oluşturma yani yaratılış süreci kaosla meydana gelmekte ve düzen belli bir zaman sonra kendini göstermektedir. Bu düzeni sağlama ve kalıcı hale getirme süreci ise bizi kozmolojiye ulaştırmaktadır. Böylece mekanın hem kaos hem kozmosla iç içe olduğu görülmektedir.

Kozmos, düzeni ve evreni ifade etmektedir. Yaratılış ve kaos etkeniyle ortaya çıkmış olup bu kavramları da içerisinde barındırmaktadır. Yani kaosun içerisinde bir kozmos olduğu gibi kozmosun içerisinde de bir kaos vardır. Öyle ki kaosun bile

kendi içinde bir düzeni olduğu düşünülmektedir. Benzer şekilde kozmosun içerisinde hep bir karmaşıklık görmek mümkün olmaktadır. Dolayısıyla anlam içerikleri farklı olsa da birbirlerini var ettiklerini belirtmek yanlış olmayacaktır.

Yabancı, sahipsiz ve gayrimeskûn bir kara parçası olan kaos, o değişken ve çekirdek halinde bulunan şeylerin varoluş halinin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kozmos ise insan için sahiplenmeyi gerektiren bir olgudur. Yani bir yere yerleşmek, orayı düzenlemek ve kendisi için yaşanabilir hale getirmek kozmogoni örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerleşme, sadece orada yaşamayı tercih etme anlamına gelmemekte, kendi evrenini yaratma içgüdüsünü üstlenmektedir. Bu konuda ayrıca tanrısal bir inanç söz konusu ise yapılan yerleşmenin tanrıların eseri ve kozmogonisine öykünmeyle ilişkisi de kurabilmektedir.(Eliade, 2017: 30,48). Yani tanrıların, kozmos üzerindeki etkisi tanrılara ulaşmada insanı cezbeden bir hal almaktadır. Eylemde bulunulan alan ev ya da oda devimsel özellikte olup değer kazanmaktadır. Kullanım durumuna göre anlam taşır hale gelip deneyim alanını genişletmektedir. Böylece orası sahiplenilmektedir (Eiguer 2018: 44-45).

Tanrıların, ideallik ile karşılığını bulmasıyla beraber en uygun ve doğru olanı yaptığına inanma insanların düzene bakışlarını etkilemektedir. Onun izinden giden insan, yerleştiği yeri kutsadığına inanmakta, varoluşsal bir tercih yapıp yeni bir şey yaratarak benimsemeye hazır olunan evreni seçmektedir. Bu evren, tanrıların oluşturup yaşadığı örnek bir evren biçimi olmakta ve insanın yarattığı evren de tanrı kutsallığına erişmiş kabul edilmektedir. Bu durumda insan, tanrıların yarattığı evreni kendi ölçeğinde tekrardan ele alıp taklit etmektedir. Doğal sonuç olarak insanın kendi yarattığı kutsal kulübenin inşası kozmogoniye çağrıştırmaktadır (Eliade, 2017: 33,44).

Eliade' a göre ev, örnek alınan tanrıların yaratılarına ve kozmogoniye öykünen insanın kendine yarattığı evrendir (Eliade, 2017: 53). Bu açıdan bakıldığında Çatalhöyük'te bir örnekle karşılaşılmaktadır. Konutların ilk inşası sırasında özenle hazırlanan planlarla ve özel törenlerle onaydan geçirildiğine dair veriler göz çarpmaktadır. Örneğin, Kuzey alanda bina 1 de zemin döşenmeden evvel doldurma işlemi yapılmış, aynı zamanda da binada yer alacak platformların planı hazırlanmıştır. Çünkü inşaa, ritüeli de kapsayan bir iş olarak görülmektedir (Wason

2018: 375). Kozmos ile canlanan evin, insanda karşılığı kimlik olarak vücut bulmaktadır. Çünkü düzenleme ve benimseme kimliğin bileşenleridir.

Neolitik dönem insanının yer üzerinde kozmosun örneklerini ortaya koyduklarını söylemek mümkündür. Bunun sebebi mağaralardaki yapının karmaşıklığına bir son vererek, kendi tasarladıkları yapıların basitliğiyle var olmayı istedikleri düşünülmektedir. Basit yapı bile olsa karmaşadan uzak durmak ve yeniden canlanmak düşüncesi burada etkili olmuş olabilmektedir. Lewis-Williams ile Pearce’a göre bu durum kozmosun daha iyi kontrol altına alınabilmesi, inanışların toplumsal ve kişisel ihtiyaçlara göre düzenlenme yeteneğinin kazanılmasıyla ilişkilidir (Huyssteen 2018:160).

Yerleşmenin, kozmos ile etkileşimi paralel bir süreç olarak devam etmektedir. Bu yerleşme eylemi yalnızca bir konut üzerinde gerçekleşmemektedir. İnsanın sahip olduğu bedende bir yerleşmenin göstergesidir. Dolayısıyla beden de ev gibi kozmos örneği olarak görülmektedir. Beden kozmogonik yapısıyla, dünyaya atılan insanı rahatlatmaktadır. Bu yüzden bedene gösterilen ilgi ile ev yapısına gösterilen ilgi doğru orantılı olup kutsamayı gerektirmektedir. Buradan hareketle sağlam, güven veren, kozmogoninin özel temsilcileri olarak görülen evin ve bedenin ayaklar üzerinde, duruşunun dik olmasına sembolik olarak dikkat çekilmelidir. Bachelard’a göre ev, bizim şunu söylememizi sağlar; “Dünyaya rağmen, bu dünyada oturan biri olacağım!” (Bachelard 2017: 77).

Ev yapısı gereği dış dünyadaki tehlikelerden korunurken aynı zamanda da oradan tamamen kopmadan etkinlikleri gerçekleştirmeyi sağlamaktadır. Yine bu nedenden de esnek bir tarafı vardır (Eiguer 2018: 17). Ev ile bütünleşme ve onu istenen şekilde inşa edip kullanma durumunun karşılığı böyle olmaktadır.

İnşası esnasında evin yapısı bilinçdışı öğelerin çoğu zaman fark edilmeden yerleşip kaldığı durumları ortaya çıkarmaktadır. Benzer şekilde bilinçdışında da bazı öğelerin ev ile karşılığını bulduğunu görmek mümkün olacaktır. Örneğin, “rüya imgelerinde evin çatısı düşünceyi veya bir amaca yönelik hareket etmeyi istemekle sembolize edilmektedir. Mahzen, ruhsal varoluş, korkulan ve gizemli arkaik içyüzü çağrıştırırken, pencereler gözleri ve kapılar ise ağız temsil etmektedir.” (Eiguer 2018: 23).

Mekân haline gelmiş bir ev, geometrik şeklinden fazlasını barındırmaktadır. İnsanın ruh hali olmakla beraber kendi içinde bir derinliği vardır. Çatalhöyük evlerinde de yüzeyde yaşayanların merdivenlerle zemin altlarındaki ölülerin yerleştirildiği dünyaya inmeleri farklı bir kozmos örneğidir. Diğer yandan standart zemin planının hem kendi içinde hem de dört ana yönle ilişkisinde monotip olması, çok bilindik bir anlamı çağrıştırmaktadır. Kozmosun, güneşin hareketi ya da başka şekilde ölçülen yönler gibi bir takım tabii özelliklerle ilişkili olarak düzenlendiği düşünülmektedir (Wason, 2018: 393).

1.1.6. Yere Bağlılık ve Yer Kimliği

Yere bağlılık ve yer kimliği, mekânı anlama ile ilgili önemli kavramların başında gelmektedir. Bu kavramlar belli bir süreçte oluşan, tecrübeleri anlamlandırma yoluyla bireyde yer eden fiziksel ve duygusal çağrışımların temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Temelde bir mekâna dayansa da ismini yer kavramından almıştır.

Yere bağlılık kavramının ifade ettiklerine değinilecek olursa, bağlı olma durumunun anlamı önem kazanacaktır. Bağ, iki şey arasında kurulan yakınlık sonucu ortaya çıkan bir olgudur. Bağlılık ise bu yakınlığın aitlik duygusunu daha güçlü hissettiren baskın bir durumun tanımı olmaktadır. Dolayısıyla o şeye duyulan hissiyatın yoğunluğu en üst seviyeye çıkmakta ve davranışlara yansımaktadır. İnsanlar, bir şeye bakarken kendilerine anlamlı gelen haliyle yorum yapmaktadırlar. Bir nesneye bağlanmak ve mülkiyet formu kazandırmak için gerekli olan şey insan etkenidir. Yani sürecin “bakma, dikkatini çekme, farkına varma, karşılaştırma” sıralamasıyla ilerlemesi sonucunda insan etkeni duruma dâhil olup bağlılık aşamasına geçişi sağlamaktadır (Hodder, 2018a: 50). Dolayısıyla şeylerle olan bağlılığın etkin görevi insana düşmekte olduğunu söylemek mümkündür. Davranışın ya da duygunun gerçekleştiği bir yer söz konusu ise o yere olan bağlılığın temeli de insan kökenli olmaktadır.

Göregenli’ye göre bir yere bağlılık çocukluk döneminde elde edilen tecrübelerle sabit duygusal ve davranışsal kazanımlarla bir bellek oluşturma sürecini ifade etmektedir. Bu bellekteki bağlılık parçalarının önceliğini aileler taşımaktadır.

Anne ve babaya duyulan bireysel bağıllık devamında etrafa yayılmaya başlamaktadır. Bu da bir alışma süreci gerektirmektedir. Sürecin sonunda büyüyen çocuk için “topluluğun mekânsal sınırlarını akraba ve komşuların yer aldığı çevre” olarak belirlenmektedir. Bu durumda tanıma ve yabancı görme anlam kazanırken iç-dış kavramları açığa çıkmaktadır. Yani iç dünya bilinen evde, dış dünya yabancıya ve tehlikeye vurgu yapmaktadır (Göregenli, 2015:180).

Bağlanma teorisi, tam da bu durumu açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bu teoriye göre kişinin, bebeklik döneminde anne ya da bakıcı her kim ise onunla arasında oluşan ilk bağın, yetişkin döneminde diğerleriyle olan ilişkilerindeki beklentilerinde açığa çıkmasıyla görülmektedir. Kişinin bağıllık seviyesinin derecesi de sosyal talep durumlarındaki tutumunun değişkenliği ile ilişkili hale gelmektedir. Yani bağıllık hissi ne kadar fazlaysa tutum da o yönde daha güçlü hale gelmektedir. Bebeklikte başlayan bağlanma duygusu sosyalleşme sürecinde yerini kopma duygusuna bırakmaktadır. Ergenlikte doruğa ulaşan bu kopma bireyleşmenin açıkça göstergesi olmaktadır (Budak, 2000: 106).

Kişinin, bebeklikte başlayan bağlanma duygusu bir yere göre şekillenmektedir. Yere bağıllığın, kişiyi sabitleyen ve güven veren tarafı da buradan kaynaklanmaktadır. Tuan’a göre yer güvenliği, mekân ise özgürlüğü ifade etmektedir. Bu sebeple mekânda yaşanırken yere bağıllık hissedilmektedir (Tuan, 2001: 3). Bir yerde devamlı olarak bulunabilme, orayı belirleme ve geri dönebilme düşüncesi insan zihnini rahatlatmakta, bağıllığın anlamını önemli kılmaktadır.

Benimsenmiş, güvenli ve bağıllığı kişi için tescillenmiş yer, zamanla kimlik kazanmaya da başlamaktadır. Kişiler, bağıllık durumlarına göre o yeri şekillendirmekte ve kendilerinin kılmaktadırlar. O yerin karakteristik özelliği, oradaki kişileri yansıtır hale gelmektedir. Bunun sonucunda ise o yerin kimliği oluşmaktadır.

Proshansky’ e göre yer kimliği, “insanın çevreyle ve diğer insanlarla olan faaliyetlerinin, duygularının, düşüncelerinin, beklentilerinin bir araya geldiği yer ile kişinin kimliğini yapısında birleştiren karmaşık bir sistem ürünüdür.” (Aktaran Göregenli, 2015: 179). Yani bir yere atfedilen özellikler ile gerçekleştirilen insan faaliyetlerinin o yerde harmanlanmasıyla başka bir anlamın ve yapının ortaya

çıkmasıyla ilişkili bir kavramdır. Bu bahsedilen yerler ev ya da ev dışında olabilmektedirler.

Yer kimliğinin oluşabilmesi için bağıllık sürecinin gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Sonrasında psikolojik ve sosyokültürel etkilerle süreç tamamlanmaktadır. Yani bu süreç yalnızca fiziksel ortamdaki duygularla oluşmamakta, psikolojik bağıllık da boyutun bir parçası olarak görülmektedir.

Low ve Altman'a göre yere bağıllık ve yer kimliğinin kültürel temeli 6 boyutta şu anki halini almıştır. Bunlardan ilki kuşaktan kuşağa aile vasıtasıyla iletilen tarihsel tarafıdır. Başlangıç ve temel, aile olarak kabul edilmektedir. İkincisi yerle ilişkinin istenmeyen sebeplerden yerin terk edilmesiyle sarsılması olarak bahsedilmiştir. Üçüncü boyut mülkiyetin, mali açıdan günlük yaşamı etkiler hale gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Dördüncü olarak çevrede ve doğadaki olayları açıklama, anlamlandırma çabasıyla ortaya çıkan mitolojik ilişkilerin kozmolojik çerçevesi olarak görülmektedir. Beşinci boyutta inanç ile kültüre katılımıla gerçekleşen bağlantıların etkisi söz konusuysen altıncı boyutta söylem ile anlatıya dayalı (narrative) çerçeve yere bağıllık ve yer kimliğini etkileyen durumları açığa çıkarmaktadır. Tüm bu boyutların insan zihnindeki tezahürü bireysel tecrübeyi beraberinde getirip kültürün içerisinde yere bağıllık ve yer kimliği kavramlarını barındırır hale getirmiştir. Bu noktada sembollerin açığa çıktığı muhtemel olup belli bir yerin kolektif olarak seçilmiş elementlerine işaret etmektedir (Low ve Altman 1992: 3,12). Bundan hareketle öznel bağıllıkların yer ile ilişkisi, sembollerin ve hissiyatların açığa çıkmasıyla meydana gelecektir.

1.1.6.1. Yerleşmek

Yerleşme, belirlenen bölgede yer edinmeyle başlayan bir süreci ifade etmekte ve toplumun sosyal yaşantısını tanımlamada önemli rol oynamaktadır. Oralı olmak, o yere ait olmak ve o yerin kişi ya da gruba ait olması fikri yerleşmenin başlıca durumunu ortaya koymaktadır. Bu durum neticesinde sahiplenme duygusu güçlenmiş yer için atfedilen anlam başka boyutlar kazanmıştır. Tarihsel açıdan yarı göçebe ve mağara tipi yaşam sürdüren klanın, çoğalma güdüsüyle beraber artan nüfusu o bölgede bazı zorluklara sebep olmaktadır. Besin bulma, kalabalık olma, yer

değiştirirken yaşanan zorluklar, cinsellik gibi sorunlar klanı çözüm bulmaya itmiştir. Bu kısım mekânda mahremiyetin önemini ortaya koymaktadır.

Yer edinme davranışının sosyal anlamda yaşanan güçlüklerle ya da tercihlerle ilgisi olduğu gerçektir. Kalıcı olarak yer edinmenin ise bu durumlardan başka bir anlamı daha olmalıdır. Çünkü toplumun yapısını kökten değiştirecek bir aşamayı temsil etmektedir. Bir ev ile başlayan bu değişim mahalle, köy, kent ve ülke olarak devam etmektedir. Dolayısıyla aileler, toplum haline gelecek ve bir geçmişe sahip olacaklardır. Diğer yandan coğrafik anlamda müdahaleler ve ev yapılarına bunların yansması da ayrı bir sonuca sahip olmaktadır. Antropologların ve psikanalistlerin toplumun değişiminin bir çocuğun değişimiyle neredeyse eş olduğunu vurgulaması bu anlamda dikkat çekmektedir.

Toplumu anlamak ve tanımlamak için başvuru mitlerle bu durumu açıklamaya başlayabiliriz. Yaratılış mitlerine bakıldığında öncesinde bir kaosu olduğu, ardından yerin ve göğün birleşimiyle evrenin oluştuğu anlatılmaktadır. Kaos ile beraber bir bilinmezlik olduğu aşikârdır. Diğer yandan oluşturulan ilk ögeler olan yer ve gök arketipsel bir eşleştirmenin karşılığı olarak görülebilmektedir. Jung'a göre gök, toprak, ülke, mağara, tarla, yeraltı vb. birçok öge anne arketipinin karşılığını bulduğu örneklerdir (Jung, 2005: 22). Yeni doğan bir bebeğin anlamlandırmaya çalıştığı dünyada yakınlık gösterdiği ilk ögeler anne ya da anneye benzer ögeler olmalıdır. Mitlerden anlaşıldığı kadarıyla toplumun da anlamlandırma sürecinde anne arketiplerine önem verdiği görülebilmektedir. Jung bu durumda çocuk psikesi üzerindeki etkilerin kökeninin bireysel anne olmadığını anneye atfedilen arketipler olduğunu ve bu arketipin anneyi mitolojik bir arka plana ekleyerek ona otorite, hatta tanrısallık kattığını vurgulamaktadır (Jung, 2005: 23).

Winnicott'a göre bebeğin ilk oluştuğu yer anne bedeni olup tutunduğu ilk yer rahmidir. Bu sebeple bağılılık sürecinde anne büyük bir öneme sahiptir. Bebek büyüdükçe de bağılılık hiç bitmeyecek ve birey olması için devamlı beslenecek, yıkanacak ve bir bedene ihtiyaç duyacaktır (aktaran Kısa, 2013: 212). Birey olmaya başladığında da artık ihtiyaç duyduğu bedenin karşılığı toprak, mağara gibi arketipleri belirlemektedir. Diğer yandan bedenleştirdiği bu arketiplere bağılılığı da git gide artmaktadır. Dolayısıyla doğanın kadına atfedilmesinde bu sürecin etkisi yadsınamaz konumdadır. Kazılarda bulunan toprak ve kilden yapılan tanrıça ya da

kadın figürinlerinde büyük kedi türlerine vb. hayvanlara hükmeden iri kadın tasvir edilmektedir. Bu da çocuklardan, topluma yansıyan arketip durumunun güzel bir örneğidir. Diğer yandan bir bebeğin animasını ve animusunu oluşturan anne ile babadır. Mitlerde ise bu tanrı ve tanrıça olarak karşımıza çıkmaktadır. İstenen şey o tanrı ve tanrıçanın özelliklerine sahip olmaktır. Yani anima ve animus özelliklerini tam anlamıyla taşımayı istemektir.

Emekleyen bir bebek bulunduğu mekânı keşfetmeye başlamaktadır (Tuan, 2001: 23). Sonrasında ayakta durabilen bebeğin dili kullanmayı öğrendiği bilinmektedir. Etrafı keşfetmek en büyük merakı olarak görülmektedir. Ardından sınırı fark etmekte ve kendi sınırını koymayı öğrenmektedir. Dolayısıyla kendine yer edinmektedir. Zamanla o yer ya da oda mekânı olacak ve istediği şekillerde iletişim kuracaktır. Çünkü yabancıları fark edebilmektedir. Diğer yandan bulunduğu yerleri de ayırt edebilmektedir. Örneğin bahçe ile yatak odası arasındaki farkları görmeye başlamaktadır.(Tuan, 2001: 25).

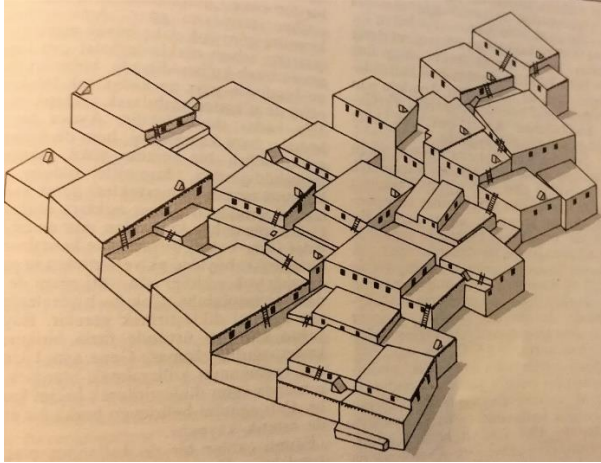
Toplumda da gelişme neredeyse bu minvaldedir. Öncelikle ayağa kalkmış ardından yetenek ve el becerilerini geliştirmeye başlamıştır. Dik durabilen insan önemli gelişmeler göstermiş ve mağarayı kendine mekân olarak seçmiştir. Yabancıları ayırt tutmuştur. Doğanın tüm koşullarına karşı yaşamaya çalışmıştır. Elbette klanın olumsuz yönleri yaşamak için gerekli birlikteliği sağlamaktan daha ön plana çıkmaktadır. Örneğin kişisel mesafelerin de etkisi sonucunda ihtiyaç duyduğu mahremiyetle birlikte ev düzenine tıpkı birey olan ve ayrı evde yaşamak isteyen bir kişi gibi yönelmektedir. Bunun sonucunda hayatta kalmak için ise başka şeyler yapması gerekmektedir.

Çalışmak, üretmek ve edindiği yere sahip çıkmak bunlardan yalnızca birkaçıdır. Bu durum akla Âdem ile Havva mitosunu getirmektedir. Cennetten kovulduklarında çalışmak ve üretmek zorunda kalmaktadırlar. Ardından çocuklarının birbirini çekemez halinden çıkan kavgaları ve ölümle sonuçlanması ileride toplumların kaderini değiştiren savaşların ilk tohumları değil de nedir? Mitler bu açıdan toplumun yapısı ve gelişimi hakkında önemli bilgi kaynakları olarak görülmektedir. Diğer yandan ayrılığı ve yer tutmayı yani saf belirlemeyi işaret etmektedir. Yollar ayrılmış ve yerler seçilmiştir. Dolayısıyla bulunan yere yerleşilmiş, o yer gibi olunmuştur.

1.1.6.2. Çatalhöyüklü Olmak

MÖ (milattan önce) 7400 ile 6000 yılları arasında varlığını sürdüren Çatalhöyük*, yerleşik toplumsal yaşama geçişle beraber gerçekleşen sosyal değişimlerin görülebildiği dünyadaki en eski yerleşim yerlerinden birisidir. Elde edilen kazı verilerine göre, 18 katmanlı bir yerleşim alanı olup, kazısı yapılan her bir yerleşim seviyesinde ortalama ev sayısı 30 iken toplamda 160 adet ev kalıntısı ortaya çıkarılmıştır (Hodder, 2017: 7). Bu yerleşim Neolitik Dönem'e tarihlenen doğu höyük ve Erken Kalkolitik Dönem'e tarihlenen batı höyük olmak üzere iki höyükten oluşmaktadır. Öncelikle yerleşik ve devamlı yaşama geçişin yeni yeni oluşmaya başladığı dönem hakkında sağladığı veriler bilim dünyasında ilgi uyandırmakta, sonrasında ev yapıları, sanat, ölüm kültürü, evcilleştirme örnekleri, tarım ve sembolizmden söz edilebilecek kalıntılar bu kenti dünya çapında önemli hale getirmektedir.

Şekil 2: Çatalhöyük rekonstrüksiyon çizimi

Kaynak: Mellaart, (1967: 62)

Çatalhöyük'te insan nüfusu üzerinden yapılan tahmine göre her yapıda 5 ile 10 kişi yaşamış olduğu, yerleşimin bilinen süresine göre ortalama 3000 ile 8000 arası insana da ev sahipliği yaptığı düşünülmektedir. Günümüzde köyün, o dönem için

* Konya ili Çumra ilçesinde yer alan bu kent 2012 UNESCO Dünya mirası listesine girmiştir. 1961-65 yılları arasında kazıları yöneten James Mellaart olup, 1993-2018 yılları arasında da Ian Hodder ve ekibi kazıyı sürdürmüşlerdir.

kasaba özelliklerine denk düştüğünü söylemek mümkündür. Burada yaşantının da kasaba özelliğinde oluşuyla beraber Hodder'a göre bu yerleşim yerindeki insanlar bizim gibilerdi. Yalnızca tür açısından değil yiyecek üretimleri, hayvanları avlama, ev yapıları da benzemekteydi. Evler yemek yapma, yeme, uyuma gibi rutin işlerin gerçekleştiği ana oda ile ambar ve yiyecek hazırlama için kullanılan yan odalardan oluşmaktadır (Hodder, 2017:7,8).

Çatalhöyük insanı kuşkusuz insan evriminin en büyük farklılaşma döneminde yaşamakta, kilit taşı görevini de bu sebeple üstlenmektedir. Bu dönemde başlayan değişimlerin günümüze yansımalarının etkisiyle, benziyor olmamızı açıklamak mümkün olabilmektedir. Avusturalyalı Arkeolog Childe bu dönemi "Neolitik Devrim" olarak adlandırmaktadır. Bu dönemde insanın beslenme alışkanlığının değişimi, doğaya bakış açısı ve hatta kökten değişim olduğu belirtilse de tam anlamıyla bir devrim niteliği taşıyıp taşımadığı tartışılmaktadır. Çatalhöyük bu dönemin sonlarına doğru oluşmuşsa da erken yerleşmeler hakkında oldukça geniş verilere ulaşmayı sağlamaktadır.

Çatalhöyük'ün olmanın ve oraya olan bağlılığın neyi ifade ettiğini incelemenin önemi vurgulanmalıdır. Elbette günümüz yaşantısının penceresinden bakmak doğru yargılara varmamıza engel olmaktadır. Bu yüzden elde edilen verileri özellikle inceleyip, o dönem yaşantısına göre düşünüp değerlendirmek gerekmektedir.

Hodder' a göre Çatalhöyük'te kurulan ortamın önemi faydacı, sosyal açıdan derli toplu ve kavramsal olarak iç içe geçmiş olmasıyla ilişkili olmaktadır. O dönemde iklim koşulları günümüze göre daha sulak olsa da kışları yağışlı, yazları çorak derecesinde sıcak ve kuraktır. Bölgedeki ilk Neolitik insanlar ise muhtemelen karmaşık bir yer ve bitki örtüsünde yaşamış, git gide daha değişken ortamlara maruz kalmışlardır. Yine de Çarşamba Nehri'nin beslediği Çarşamba Düzlüğü'nde konuşlanmış, erken tarım için alan aramışlardır. Yani suyun bol olduğu bir yere yakın olma gerekliliğiyle yerleşim gerçekleşmiştir (Hodder, 2017: 75,78).

Yerleşim için uygun bulunan arazide öncelikle yaşanacak barınaklar yapılmalı, sonrasında ihtiyaç olan diğer özellikler sağlanmalıydı. Öncelikle üretime, besin ihtiyacına ve hayvan gücünden yararlanmaya elverişli hale getirmek gerekmekteydi. Kısacası zamanla bitki ve hayvan kültürlenmeliydi. Buğday ve diğer tarım ürünleri öncelikli olarak kültüre alınmıştır. Bugün yürütülen araştırmalar

sonucunda mercimek ambarları bulunmuştur. Hayvan olarak ise koyun ve keçi evcilleştirilmiştir. Yabanıl ve evcil hayvanların ise sınıfları farklı bir konumda yer almaktadır. Bu durum duvar resimlerinde, şölenlerde ya da ayinlerle ilgili faaliyetlerde açıkça görülmektedir (Hodder, 2017: 82,84). Yaşamı sürdürmek için gerekli koşulları sağlamak adına çalışan bu insanlar, yaptıkları önemli işlerle günümüz yaşamını şekillendiren konumda yer almaktadırlar.

Yapılan tüm bu işler birlikte hareket etmeyi gerektirmekte, topluluğun önemi vurgulamaktadır. Durum böyleyken belirli bir iş bölümü yapılmış, eşit şartlarda çalışmalar yapılmıştır. Günlük yaşamın işleyişinde kadın ile erkek arasında farklılık görülmemektedir. Aralarında da komün bir yaşam sürdürdükleri düşünülmektedir. Yine de eldeki kaynakların önemi gereği dışa kapalı bir tutum sergilenmiş olabileceği ihtimal dâhilindedir.

Sosyal konular için bir araya gelmek gerekiyorsa pişirilecek durumdaki et ve bitkiler evin içerisindeki ocağa getirilip hazırlandıktan sonra yenmekteydi. Sosyal ilişkiler ağı böyle kurulmaktaydı. Herkes kendi yiyeceğini saklamakta ve geçinmek için yerine getirilen görevler yöre halkı arasındaki kümelere bölünmekteydi. Elbette bu işlerin içinde önemli olan rutin işlerin gerçekleştirilmesiydi. Yerleşim yerinden uzakta olan tarlaları beraber ekip biçtikleri ve hayvanları beraber otlattıkları bilinmektedir. Mevsimsel hareketleri izlerken örgütlenmenin üst düzeyde olduğu, taş ocağından çıkarılacak marn için görev dağılımının ortaklaşa belirlendiği düşünülmektedir (Hodder, 2017: 87,88).

Ortak hareket söz konusuysa neden herkesin farklı evlerde yaşadığı ayrı bir merak konusudur. Evlerin üst kısmından girildiği, sokak kavramının neredeyse yok oluşu, pencere, kapı gibi bölümlerin olmayışı aslında çok seçenek bırakan bir durum olmamaktadır. Sembolik açıdan oldukça fazla anlam barındırır da sosyal açıdan özel bir alana yani kişisel mekâna ihtiyaç duyulduğu düşünülebilmektedir. Hatta evlerin damlarının, sokak açısından kamusal alanı anımsattığını söylenebilmektedir. Çatalhöyük kimliğini yansıtan öğeler eldeki verilere göre bu yönde görülmektedir. Burada yaşayan insanların tutumları ve ortaya koydukları yaşam şekilleri o dönemde kimlik olarak göründü mü bilinmez, ancak günümüzde Çatalhöyüklü denildiğinde akla gelen insanların tasviri anlatıldığı gibi düşünülmektedir. Çünkü Çatalhöyük'e özgü yapılar, yaşam tarzları ve üretimler buraya kimliğini kazandırmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

MAHREMİYET

2.1. MAHREMİYET

Mahremiyet*, kelime olarak gizlilik anlamına gelse de oluşum aşaması ve özelliği bakımından çok daha fazlasını barındırmaktadır. Özellikle insan ile mekân ilişkilerini anlamada önemli niteliklerle yol gösterici olmaktadır. Bu durumda, mekâna boyut kazandırarak karşılıklı ilişkilerde kişilerin konumunu belirleyen bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Çoğunlukla davranışlarla ortaya konsa da mahremiyet bulunan ortama, dile, coğrafyaya ve elbette mekâna yayılacak kadar geniş yelpazeye sahiptir.

Göregenli, mahremiyet konusunda yapılan çalışmaların içerisinde iki özelliğe dikkat çekmektedir. İlki açıklamaların ve düşüncelerin git gide kuramsal hale geldiği, ikinci olarak da mahremiyetin çevre psikolojisi alanındaki yerinin zamanla daha net konuma geldiği ile ilgili vurgu yapılmaktadır. Mahremiyetle ilgili psikoloji, hukuk, mimari gibi farklı dallarda yapılan ilk araştırmaların genel anlamı “inzivaya çekilme, kendi başına kalma, yalnızlık, diğer insanlarla ilişki kurmak istememe, özel olanı paylaşmama” olarak açıklanmaktadır. Aynı zamanda mahremiyeti, kimliğimizin vazgeçilmez bir parçası olarak görmekte ve bu sayede kimliği karşı hassasiyet geliştirdiğimizi ortaya koymaktadır. Örneğin bir olay karşısında düşünce ortaya atmadan önce kendi filtremizden geçirip sağlamlığını test etme olanağı sağlamaktadır. Böylece hem kimlik hem mahremiyet sınırları belirgin hale gelmektedir.(Göregenli, 2015: 61,65).

Mahremiyetin kuramsal alanda ön plana çıkışıyla kavram ile ilgili daha geniş araştırmalar ve açıklamalar ortaya konmaktadır. Rapoport’a göre mahremiyet kişiler arası ilişkilerin kontrolünü, seçenekleri ve istenen seviyede ilişki kurabilmeyi içeren bir olgudur (Aktaran Erniş, 2012: 50). Bates’e göre mahremiyet, kişinin bazı özel durumlarını içinde tutması ve başkalarına açmamasıyla beraber, başkalarının da

* Mahremiyet, etimolojik olarak Latince *intimus* kelimesinden gelmektedir. “En iç, en derin iç” anlamını barındıran bu sözcük günlük yaşamda “iç bilinç ya da bir kişinin en gizli gerçekliğinin bilgisi” olarak karşılığını bulmaktadır. Nuri Bilgin, 2016, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü Kavramlar ve Yaklaşımlar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, *Mahremiyet Maddesi*

böyle bir hakkı olduğunu savunmakla elde edilen bir tutumdur (Bates, 1964: 432). Chapin' e göre kişinin kendi kendine var olmasının değeri ve kişinin, başkalarının var olmasından kaynaklı baskıları bertaraf edebilmesi mahremiyetin tanımı olmaktadır (Altman, 1976: 7). Giddens, bireyin kendiyle ve diğer insanlarla kurduğu duygusal ilişkilerin temelini, eşitlik koşuluyla mahremiyet düşüncesine dayandırmaktadır (Giddens, 2018: 131). Mahremiyet konusunda önemli çalışmalar ortaya koyan Westin'e göre ise kişilerin, grupların veya her kim söz konusu ise kendileriyle ilgili durumları istedikleri yer, zaman ve koşulda başkalarına ileteceğini bildirme hakkı olarak tanımlanmaktadır (Westin, 2018: 48).

Mahremiyeti, bireyin kendi benliğine ya da bir gruba katılımın seçici kontrol mekanizması olarak tanımlayan Altman, mahremiyetin yedi özelliğini ortaya koymaktadır. İlki diyalektik süreç olup, bireyin kabuğuna çekilip tek başına kalma isteğinden, kendini tamamen dışarıya açmasına kadarki geniş bir zamanı kapsamaktadır. İkinci boyut kişilerarası sınırları kontrol mekanizması olarak görülen mahremiyetin sosyal ilişkileri düzenleme ve kontrol altına alma süreciyle ilişkilidir. Üçüncü boyut mahremiyetin monoton olmayan sürecinde, ilişkilerin niteliği ve zamanın değişkenliği ele alınmaktadır. Dolayısıyla dördüncü boyut mahremiyetin ayrıldığı birimlerle ilişkili olmaktadır. Beşinci boyutta kişinin ve grubun farklı karşılaştırmalarla mahremiyet düzeyinin belirlendiği görülmektedir. Altıncı boyut istenilen ve ulaşılabilen süreçle tartışmaya açılmaktadır. Son olarak, iç ve dış mahremiyet konusu ortaya atılmış olup kişinin başkalarıyla içeride ve dışarıda bulunduğu etkileşimden ortaya çıkan mahremiyet sürecinin ele almıştır (Altman 1976:8, 27). Kısacası mahremiyet, kişinin ihtiyacına göre şekil alabilen ve genel anlamda da bir yerin kültürüne doğrudan etki eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

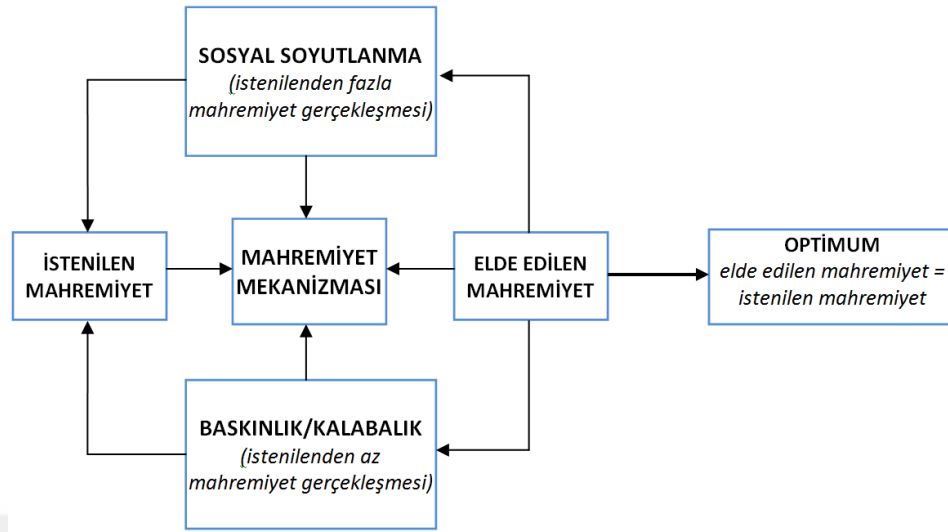
2.1.1. Mahremiyetin Amacı ve Rolü

Mahremiyetin var oluşunun, araştırmaların başlamasından çok daha öncesine ait olduğu açık bir durumdur. İnsan için yeni bir olgu olmayan bu kavram birçok şeyin öncüsü olmuş ve amaca yönelikken amaç haline gelmiştir. Bu durum da mahremiyete bir rol kazandırmaktadır. Geçmişten bugüne düşünüldüğünde yani avcı-

toplayıcılıktan, yerleşik yaşama ve şimdiki modern zamana kadar bireylerarası ilişkiler, sınırlar, ev ve sosyal yaşamda farklılıklar gibi birçok durumun kökeninde ve değişiminde rol oynayan mahremiyet duygusu tesadüfî özellikler taşımamaktadır. Bu açıdan bakıldığında mahremiyet duygusunun yalnızca bir kültüre ya da bir bölgeye ait olmadığını, tüm dünyaya yayılıp evrensel nitelik taşıdığı bilinmektedir. Yine de kültürden kültüre, bölgeden bölgeye ve insandan insana farklılık gösterebileceği göz ardı edilmemelidir. Çünkü farklılıklar bu duygunun hiç olmadığını göstermeyecektir.

Mahremiyet üzerine yeni bir kavram ortaya atan Altman’a göre mahremiyetin bir düzenlenme süreci vardır. “Mahremiyet düzenleme mekanizması (süreci)” diye adlandırdığı bu çalışmada bireylerin birbirleriyle ilişki kurarken sergilediği davranışların yakınlık-uzaklık ya da açıklık-kapalılık seviyeleriyle incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu durumda ortamın kalabalık olma derecesi, kültürel etki, kişinin ruh hali gibi konular mahremiyetin boyutunu etkilemektedir. Dinamik ve diyalektik bir sürecin sonunda mahremiyetin yakınlık-uzaklık yönü ortaya çıkmaktadır. Öyle ki bu yön dile yansır hale gelmektedir. Sözlü ya da sözsüz dilde iletişime geçmeyle, mahremiyet sınırı koyma davranışı paralel olarak ilerlemektedir. Sözlü haliyle dildeki karşılığı net olmasa bile ipuçları bu konuda yardımcı olmakta, ses tonu ve verilen tepkiler etkileşimi ötelemeye çalışmaktadır. Sözsüz olarak ise davranışlar önem kazanmaktadır. Örneğin kişisel mekân sınırlarını belirleyip oradan uzaklaşma eğilimi gösterilmektedir. Diğer yandan beden dili ve duruşla da düşünce karşı tarafa hissettirilebilmektedir. Kısacası mesafeler kişinin mahremiyet ihtiyacına göre değişkenlik göstermekte ve işaretler karşı tarafa bu sınırı belli etmektedir. Bu süreçte ortaya çıkan davranışlar bu mekanizmanın sistemi gereği iletişim ağının kontrolünü sağlamaktadır. Yine bu süreçte hedeflenen mahremiyetin iki seviyesi olmaktadır. Öncelikle yakınlık-uzaklık seviyesini belirleneceği sosyal etkileşim sağlanmalıdır. Ardından bu etkileşimin insanlar arası ilişkilere yansıtılıp başarılı hale gelmesiyle mahremiyetin istenen duruma geleceği ortaya konulmaktadır (Altman ve Chemers, 1980: 77,83)

Şekil 3: Mahremiyet mekanizması

Kaynak: Irwin Altman and Martin Chemers, (1980: 76), Erniş, (2012: 51).

Giddens' in, mahremiyeti cinsiyet, cinsellik ve aşk üzerinden açıkladığı çalışmalarında dikkat çekici başlıklar vardır. Kadın ve erkek cinsi üzerinden ortaya koyduğu mahremiyet düşüncesinde, kadınların “modernliğin duygu devrimcileri” olarak bu düşünce alanının gelişmesine yol açtıklarını savunmaktadır. Erkeklerin ise bu konuda fazlasıyla sorun yaşamakta olduğunu, bunun sebebinin bilinçdışında anneye karşı saygıda bulunabilecek olan birden fazlaya ayrılmış bir kadın anlayışı ve başarıya ulaşamamış bir duygusal benlik anlayışı olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte kadının fallik rollere artık mahal vermediği sosyal karşılaşmalarda erkeklerdeki bu sorunun travmatik öğelerinin daha belirgin bir hal aldığını açıklamaktadır (Giddens, 2018: 131).

Mahremiyetin ortaya çıkışında etkili olan bilişsel sürecin, etkilediği düşünce yapısının değişimi önemli bir role sahiptir. Bilişsel süreçle beraber ilerleyen mekanizma farkındalıkla ilişkidir. Burada zihin kuramı * devreye girmektedir. “Birinci derece zihin kuramında” (Torrey 2018: 98) birinin yaptığı bir şeye diğerinin

* Bu kuram kişinin diğerlerinin zihinsel durumlarını ve duygularını fark edebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Zihin kuramı kavram olarak 1978 yılında ilk defa psikolog ve primatolog Premack ve Woodruff tarafından kullanılmıştır. Yaptıkları çalışmada şempanzelere yetişkin bireylerin karşılaştıkları güçlükleri çözme biçimleri ile ilgili video kayıtları izletilmiş, ardından bu durumlardaki çözümlerle ilgili resimler gösterilmiş. Şempanzeler, izledikleri deneklere uygun çözümü içeren resimleri seçmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için Premack ve Woodruff, 1978, “Does the chimpanzee have a theory of mind?”. Ayrıca Şahin, Bozkurt, Usta, Aydın, Çobanoğlu, Karabekiroğlu, 2019 “Zihin Kuramı: Gelişimi, Nörobiyoloji, İlişkili Alanlar ve Nörogelişimsel Bozukluklar”

yaptığı yorum sonucunda o yoruma duyulan merak önem kazanmaktadır. Bu merak sonucunda ise öğrenilen düşünce, farkındalığı açığa çıkaracak ölçüde etki yaratmaktadır. “İkinci derece zihin kuramında” da öğrenilen düşüncenin üzerine kişinin düşünmesi ve bunu ortaya atmasıyla devam etmektedir. Edinilen ikinci derece zihin kuramı bireyin benliğini nesne olarak görmesini gerektirmektedir. Bu durumda da birey bir şey yaparken, ortaya çıkan işin diğer insanlarda neyi ifade ettiğine odaklanılmaktadır. Diğer yandan kişinin kendisi üzerine düşünüp sorgulaması da bu kurama dâhil edilebilmektedir. Tüm bu kuramların bir araya gelişi bireyde “içebakışçı benlik” kavramını açığa çıkarmaktadır (Torrey 2018: 99).

İçebakışçı benlik kavramı bilişsellikle doğru orantılı olarak ilerlemekte ve bu iki kavram birbirini beslemektedir. Bu iki kavram sayesinde insan, varlığının farkına varmakta, zamanla varlık hissini geliştirmektedir. Böylece bireyin varlığı, başka şeylerin varlığı ve tüm varlıkların birbirinin farkında olma süreci durumu ileri boyutlara taşımaktadır. Ayrıca insanın sosyal olma ve bir arada yaşama süreci de bu boyutun bir sonucu olmaktadır. Elbette devamında kişilerarası bir merak ve sorgu süreci görülmesi mümkün olmaktadır.

Mahremiyeti farklı bir açıdan ele alan Westin’e göre, basit merak denilen, kabul edilebilir ve bir o kadar da yararlı olabilecek bir durum vardır. Bu durum toplum içerisinde tabuları yıkmakta ve gizemli yönleri keşfetmeye yöneltmekte fazlasıyla etkili olabilmektedir. Devamında bu keşifler doyumsuz arzuları tetiklemektedir. “Yasak törenleri izlemek, yasak meyveyi yemek, yasak yerleri ziyaret etmek” gibi durumlar örnek olarak gösterilebilmektedir (Westin, 2018: 34).

Merak ve tüm bu öğretilerin toplumsal bilinçdışında yer aldığına dair en önemli örnek mitoslardır. Çünkü mitoslar bir toplumun dilidir. Mahremiyete sahip, zihnin bir köşesinde kalan, hatta ürkütücü bulunan bilinçdışını anlamaya ve anlamlandırmaya çalışıp dil yoluyla anlatıma kazandırma yöntemi olarak karşımıza çıkan mitosların toplum hakkında sembolik öğeler barındırdığı bilinmektedir. Gizlilik üzerinden özellik barındıran mitoslar, çoğu zaman inançla ilişkili olup topluma örnek olmak üzere anlatılagelmişlerdir. Bu açıdan mitosların başlangıç niteliği taşıyan örneği yaratılışlardır. Varoluşun ilk haline merak duymanın, yasak olanı öğrenme isteğinin ve hatta kaçamakların kaynağı olan yaratılış mitosunun en bilindik örneği Âdem ve Havva’dır. Bu mitosta yer alan elmayı yemeleri yasak olan

Âdem ve Havva, hem merak duygusuyla hem de yılanın etkisiyle yasağı delmektedirler. Yasak olanı yeme anından sonra çıplak olduklarının farkına varmalarıyla bir birliktelik yaşamaktadırlar. Bu süreçte yasak bilgiye ulaşan ilk insanlar cinselliği fark etmektedirler. Bu bilgi cennetin kaybına ve Tanrıya yakınlığı bitirmektedir (Schipper, 2015: 161). Yaşadıkları suçluluk duygusu artık mahrem, günah gördüklerini kapatma düşüncesine kapılmalarına sebebiyet vermektedir. Diğer yandan kendilerine çıplak hissetmeleri bir mahremiyet göstergesi olarak görülebilmektedir. Dolayısıyla bu mitosta merak, yasak, farkındalık ve mahremiyetin sırasıyla insan zihninin birer ürünü olup aynı zamanda insan zihninin de mitosa yansıtıldığını görmek mümkündür.

Sembolik bulunan anlamların sebebi de bu düşünceden kaynaklı olmaktadır. Çünkü mahremiyet duygusu sembolik çalışmaları ortaya koymayı gerektirecektir. Bu mitos üzerinden konuşmak gerekirse, elmanın hazzın ve cinselliğin karşılığı olduğu düşünülebilmektedir. Yılan ise birden fazla anlama sahiptir. Çoğalma anlamı taşıırken aynı zamanda ölümü de içerisinde barındırmaktadır. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulup ölümlü olmasının sebebi olarak yılan gösterilmektedir. Çünkü “cinselliğin olduğu yerde yaşamın sonu da olacak ki üreme sonsuz hale gelebilirsin” düşüncesi hâkimiyet kazanmaktadır. Yılan aynı zamanda cennetten kovulan insanın tarıma mahkûm edilmesine sebebiyet vermektedir (Gezgin, 2018: 57).

İnsanın gelişim süresinde mağaralarda ve göçebe halde yaşadığı döneme uyarlanacak olursa; klan halinde ve aidiyet duygusu olmadan yaşayan insan neden belli bir dönemden sonra yerleşik düzene geçip bir aile yaşantısını seçmiştir? Bunun için birden fazla sebep olsa da birisinin içebakışçı benlik kavramıyla açığa çıkan mahremiyet duygusu olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Aynı mağara içinde tüm ihtiyaçların cinsellik, tuvalet, yeme-içme gibi göz önünde ve birlikte karşılama hali, kişinin farkındalığıyla rahatsızlık yaratmış olabilir. Belirli bir sürenin ardından da yarı göçebe düzen yerini yerleşime ve basit anlamda ev kavramına bırakmıştır. Elbette yerleşmenin birden fazla sebebi olmakla birlikte önemli bir parçasını mahremiyet oluşturmaktadır.

Bu konuda önemli bir nokta daha bulunmaktadır. Elias'a göre 16. yüzyıla kadar “çıplaklık bile gündelik hayatın bir parçası” iken bu dönemden sonra görgü kuralları adı altında bazı değişimler yaşanmaktadır. Bu yeme, tükürme, tuvalet gibi

alışkanlıklardaki değişimlerin sebebinin bir beden ile diğeri arasındaki sınırların belirlenmesiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Yani bedenin kendine ilişkin bilincinin artmaya başlamasıyla ilişkidir (Hodder ve Hutson, 2017b:168).

2.1.2. Mahremiyetin Mekâna Yansıması

Mahremiyet ile ilgili çalışmalarda genellikle kişisel mesafeler üzerine tanım ve yaklaşımlar ortaya konmaktadır. Kişisel olan durumun dışında mahremiyet ikinci aşama olarak yaşanan mekâna, ardından da toplumun kimliğine yansımaktadır. Böylece temelin kişisellikten başlaması mekânı ve toplumu da o yönde şekillendirmektedir. Çünkü birey yaşadığı yeri kendi eğilimlerine göre düzenlemekte ve kendini oraya yansıtmaktadır. Sembolik öğelerin fazla oluşu da bu nedendir.

İnsanların, bedensel olarak alışkanlık hâle getirdiği davranışlar zamanla kozmolojik modelleri yaşama uyarlamaya başlamaktadır. Örneğin evin en iç kısmındaki odanın uyuma ve cinsel yaşamın gerçekleştiği yer olarak belirlenmesi gösterilebilmektedir. Mekânların yapısına bakılacak olursa, sağlam duvarlarla insanların birbirinden ayrıldığını ve birbirlerini görüş açısının olmadığını söylemek mümkündür. Çevresinde birilerinin var olduğu, duyulabildiği ve bunun bilinmekte olup yine de kimsenin birbirini görmüyor olması önem kazanmaktadır. Özellikle doğurganlık, insan eğiliminin somut halini eve yansıtmaktadır (Keane, 2018: 280).

Köy yaşantısının başladığı tarihöncesi döneme bakılacak olursa daha önceden mağarada bir arada yaşayan insanların artık aralarına örülen duvarlar görülmektedir. Bu duvarların etkisiyle cinsellik yeni bir boyut kazanırken diğer yandan klan yerine aile kavramı önem kazanmaya başlamaktadır (Gezgin 2018: 56). Toplumun değişen yapısında rol oynayan mekân ve mahremiyetin birbirini özellikle etkilediği dönemin bu zamana tekabül ettiği görülmektedir.

Bireyin ve toplumun yapısının birbirini etkileyip, birbirini yansıtmaması tesadüf değildir. Hatta bir çocuğun gelişimiyle bir toplumun gelişiminin benzerliği dikkat çekicidir. Bu konuyu toplumun, toplum olarak adlandırılmasının koşulu olan bir yer üzerinden ve bir çocuğun, birey olma süresindeki yaşadığı mekânsal deneyimler üzerinden değerlendirmek mümkün olmaktadır.

2.1.2.1. Catalhöyük Evleri

Ev, insan yaşamının niteliği hakkında en fazla bilgiyi sağlayan nesne konumundadır. Dışarıdan bakıldığında içinde yaşayanlar hakkında genel bir fikir sahibi olmak mümkündür. Çünkü evler, insan bilincinin dışı vuran hali olup çevre ile olan yakın ilişkiyi anımsatmaktadır. Örneğin gördüğünüz ev tek katlı, yıkık dökük, üst malzemesi derme çatma ise muhtemelen bir gecekondudur. Bu evde yaşayanların ekonomik durumunu ve sosyal yaşantısını tahmin etmek güç olmayacaktır. Ancak baktığınızda bahçeli, geniş, bakımlı, özel görünüme sahip bir ev görüyorsanız tartışmasız hali vakti yerinde, sosyal yaşantısı belli seviyelerde olan insanların yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Elbette bu fikirler sadece dışarıdan bir göze ait olmaktadır. Asıl istenen bilgiye ulaşmak için evin içerisini ve sakinlerinin yaşamlarını incelemek gerekmektedir. Böylece hem evin hem de yaşayanların psikolojik ve sosyolojik alt yapısı hakkında konuşmak mümkün olmaktadır.

Günümüzde evin bize anlatmak istedikleriyle ilgili düşünmek arkeolojik buluntulardaki evlere nispeten daha kolaydır. Bulunan bu evler nasıl kullanıldı, kimler yaşadı, neyi anlatmaya çalıştı gibi sorulara cevap bulmak için o dönem şartlarını iyi analiz etmek gerekmektedir. Örneğin söz konusu Catalhöyük evlerini incelemek için Neolitik dönemin taşıdığı özellikleri bilmek ve belirtmek gerekmektedir.* Catalhöyük bu dönemin son bölümlerine doğru ortaya çıkmışsa da eldeki veriler dönem özelliklerini destekler niteliktedir.

Catalhöyük'te evlere damlardaki açıklıklardan içeri yerleştirilen merdivenler yardımıyla girildiği, içerisinde fırın ve gömütlerle başka platformların bulunduğu bir ana odayla ambar, diğer ev işlerinin görüldüğü bir ya da birden fazla yan odadan oluşan yapının bulunması söz konusudur. Bu ev tipinin günlük yaşantıdaki soyut ve somut yönleri barındırması açısından düzenlendiği düşünülmektedir (Hodder, 2017: 110). Zaten genel anlamıyla bakıldığında ev, her türlü faaliyeti gerçekleştirebilme isteği ve niyetiyle yapılmaktadır. Bu yerleşmedeki ev bölümleri rutin işlerin olduğu

* “Neo” kelimesi “yeni”, “litik” ise “taş” anlamlarına gelmektedir. Bu dönemde yenilik anlamında ortaya çıkan gelişmeler günümüze kadar yansımıştır. Hayvanlarının evcilleştirilmesi, bitkilerin kültürlendirilmesi, çömlek yapımı, pişirme yöntemleri, kullanılan aletler, inanç sistemleri, ilk yerleşik köy toplulukları gibi değişimler bu dönemde gerçekleşmiştir. Tarihsel açıdan MÖ yaklaşık 10000 ile 5500 yıllarına tekabül etmektedir. Çanak Çömleksiz (MÖ 10000- 7000) ve Çanak Çömlekli (Mö 7000- 5500) dönem olarak 2 evrede incelenmektedir.

ve bir kısmının evde yapıldığını bize açıkça göstermektedir. Evin damındaki açıklıktan girilmesinde rol oynayan faktörlerden biri de korunma gerekliliği olarak görülebilmektedir. Vahşi hayvan saldırılarından korunmak bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir.

Bu yerleşmeyle ilgili önemli bir konu da evlere verilen değerin pratik işlevlerinin çok ötesinde anlam taşıması üzerine kuruludur. Bloch' a göre evlerin özenle yönlerinin belirlenmesi ve duvarların süslenme özellikleri gelişigüzel yapılmış olamazdı. Özellikle yerleşmenin uzun süreli olması ve bakımlarının devamlı yapılıyor olması dikkat çekici görünmektedir. Evin içerisinde yer alan fırının isinden dolayı duvarlar devamlı sıvanmakta ve beyaz kalması hedeflenmekteydi. Zamanla duvar bu sebepten kalın bir kabuğa dönüşmüştü. Devamlı bu tarz faaliyetleri sürdürmenin yalnızca estetik olarak değil etik değere de vurgu olduğu düşünülmektedir. (Bloch, 2018: 203, 204).

Evlerin bazıları birbirinden bağımsız duvarlarla yapılmış olsa da bazıları da bitişik ve ortaklaşa inşa edilmiştir. Bu da o hanelerde kalabalık bir ailenin yaşadığını düşünmeyi sağlamaktadır. Evlerin inşa malzemesi genelde kerpiç olup geç dönemlerde tuğlayla da yapıldığı bilinmektedir (Hodder, 2017: 114). Kerpiç, basit, kolay bulunan ve yumuşak yapıda malzemedir. Toprak ve saman karışımından yapıp suya ya da yağmura karşı dayanıksızdır. Bu sebepten sağlam bir temele oturtulması ve özenle bakım yapılması gerekmektedir. Bunların yanı sıra özeliği bakımından sağlam bir yalıtıcıdır. Sıcak ile soğuk dengesini sağlamaktadır. Dolayısıyla sesi de iletmemektedir. Bu da özel alan ihtiyacında önemli bir nokta olmaktadır.

Evlerin iç yapısına bakılacak olursa pencere ile ilgili bir veri bulunmadığını görmekteyiz. Eve girişlerin genelde ana odadaki fırının üstündeki güney duvarında açılmış merdivenlerden sağlandığını, belli başlı direk düzeni olduğunu ve mekân içinde bölünme yaratmak niyetiyle yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Ana mekân üzerindeki eve giriş açıklığının sebebinin duvarın daha sağlam yapılmış olmasıyla ilişkilendirildiği gözlenmektedir (Hodder, 2017: 115).

İnşa edilen evin neredeyse her bölümü bir anlam ifade etmektedir. Evin girişi görevini üstlenen yani kapı ya da eşik pragmatik işlevinin yanı sıra uzamdaki kesintiyi somut ve doğrudan ortaya koyan bir bölüm olarak görülmektedir (Eliade,

2017: 25). Yani bir tür simgesel geçişi doğrudan sağlayan materyal görevi görmektedir. Catalhöyük'te Bina 1'in yapım aşamasında ana odaya geçilen eşikte 3 çocuk mezarı bulunmuştur. Ayrıca Tabaka VIII'deki Bina 40'ta iki oda arasındaki basamakta serpmeye kırmızı aşıboyası görülmektedir (Hodder, 2017: 117). Bu örnekler eşığe verilen önemi göstermektedir.

Çatalhöyük'te girişlerin evin damında yer alması da ayrı bir anlamı daha barındırıyor olabilir. Eliade'a göre yapının üst kısımlarında olan açıklık, tanrıyla iletişim olanağı oluşturan bir kapı görevi görmektedir (Eliade, 2017: 26). Damın yapısıyla ilgili başka görüşe sahip Düring'e göre, bu damları kamusal alan olarak görmek mümkün değildir (Düring 2001: 1-3). Diğer yandan bu düşünceyi fazla kesin bir yargı gibi gören Pels'e göre damları özel mülkiyet gibi değerlendirmek yerine "sınırlı kamusal erişime açık alanlar" gibi görmek daha dikkat çekici bir durumdur. Aynı zamanda kış aylarında görüntünün daha net bir kamusal alan özelliğini taşıdığını vurgulamaktadır (Pels, 2018: 344). Kamusal alanı, "evsel olmayan mekânların bütünü ve halkın bir araya geldiği fiziksel yer" anlamlarıyla (Dacheux 2012: 14) değerlendirildiğinde Pels'e katılmak gerekmektedir. Çünkü sokakların olmadığı bir yerleşmede insanların bir araya geldikleri yer damlar olmaktadır. Bu açıdan sınırlı bir kamusal alan olarak görmek yanlış olmayacaktır.

Evlerin ana odalarına bakıldığında iç mekân ayrımı gözle görülebilir durumdadır. İslî, kömürlü alan kirli olup ocak ile fırın civarında güney kısımdaki yere tekabül etmektedir. Merdivenlerden inilen yerdir. Ana odanın kuzey kısmının renkleri açık, bazen kireçle sıvanmış ve temiz alan olarak kendini belli etmiştir. Resimler ve gömütler bu bölümdedir. Genelde de temiz ve kirli alanı ayrı tutmaya yarayan bir çıkıntı veya platform görülmektedir (Hodder, 2017:119, 120). Zaten kirli alanın ismini alma sebebi kullanım şekliyle ilgili olmalıdır. Duman ve is etkisiyle görünürde oluşan bir kirlilik söz konusudur. Temiz alan ise özel bir alandır. Genelde ev içi gömütlerin yapıldığı sık kullanılan bir bölüm olarak görülmemektedir.

Güney kısmın kirli olmasına sebebiyet veren ocak ve fırın üzerinde durmak gerekmektedir. Genelde fırın, kil toparlarını ısıtmak için yakılmaktaydı. O toparlar yemek pişirmede ve ısıtmada kullanılmaktaydı. Bu durum fırının pragmatik işlevlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer ortak bir alanda fırın yapılsaydı ev içerisinde is ve duman olmayabilirdi. Bir yerde insanlar dumanı solumak durumunda

kalmayabilirlerdi. Bu durum akla bazı sembolik özelliklerin etkili konumda olduğunu getirmektedir. Doğaya karşı yaşamaya çalışan insanın ateşi kontrol altında tutup evinde kullanabilmesi bir kazanım ve güç göstergesi olarak görülebilmektedir. Ocağın varlığı, evin bacasının tüttüğünün, hayatın var olduğunun simgesel halidir. Ateş, ocağın içerisinde üremekte, ocağı ölümsüz kılmaktadır. Dolayısıyla ateş ile ocağın doğum ve cinsellikle de doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir.(Gezgin, 2018: 92,93).

Başından beri böyle anlamlandırıldığından ateş ve ocak karşılığını mitoslarda bulmaktadır.* Yunan mitolojisinde, Olympos Dağında devamlı bir ateş yanmakta ve korunması gerekmektedir. Bu görev Zeus tarafından tanrıça Hestia' ya verilmiştir. Ateş sönmemelidir. Eğer sönerse bu Yunan toplumunun sonunun geldiğinin göstergesi olacaktır. Bu durum kentlerde Prytaneion adında resmi mekânların inşa edilmesine ve sönmeyen ocakların kurulmasında başlıca nedendir. Hatta yeni bir kent kurmak isteyenler bu ateşten bir parça alıp yanlarında götürmek zorunda kalmışlardır. Psikanalistler ise ocağın temsilcisini kadın olarak görmektedirler (Gezgin, 2018: 92).

Kuzey alanına gelince, evin en dikkat çekici özellikleri bu kısımdadır. Bu alanda ölülerin, hoker (cenin) pozisyonunda gömüldüğü görülmektedir. Yani durum, bu yerleşmenin aynı zamanda bir nekropol özelliği barındırdığını göstermektedir. Bu alanın diğer alanlardan platformlarla ayrıldığı açıkça belirlidir. Farklı sınıflandırma sonucu farklı platformlarda gömütlerle karşılaşılmaktadır. Örneğin, Bina 1'de kuzeybatı kısmında genç gömütler fazlayken, doğu kısımda daha çok yaşlılar gömülmüştür (Hodder, 2017: 137).

Cenin pozisyonunda gömülme oldukça eski ve manidar bir özelliğe sahiptir. Tekrar anne karnına dönme isteğini ya da toprak ananın hamileliğine yapılan bir atıf olarak düşünülebilir. Anne karnı isteklerin tamamını karşılayan ve mutluluğun resmi olarak görülebilen bir cennet özelliğine sahiptir. Diğer yandan öbür dünya inancına göre, orada yeniden doğmaya yönelik bir yöntem olarak da görülebilir.(Gezgin,

* Âdem ile Havva'ya yedirilen elma, karşılığını Yunan mitolojisinde Pandora'nun kutusu olarak bulmaktadır. Kutu taşıdığı mahrem anlamıyla kullanılmıştır. Pandora, Epimetheus ile birliktelik yaşamış, açmaması gereken kutuyu açmıştır. Bu kutudan Pyrra adında bir kızları olmuştur. Adının anlamı ocaktaki sıcaklık ve ateştir. Daha sonra Pyrra tufan mitosunda başrol olarak karşımıza çıkmaktadır. *Gezgin, 2018, Sanatın Mitolojisi, Sel Yayıncılık, İstanbul, s.92*

2018: 18). Gömütlerin  zerine boğa başları konmaktadır. Hem  l lerin yerlerini belirtmekte hem de varlıklarını göstermektedir. Ara sıra ataların kafataslarının çıkarılıp kullanılıp, yeni bir evin temeline geri gömüldüğü gibi durumlarla da karşılaşılmaktadır (Hodder, 2018b: 446,447). Kafasız olan gömütlerin bulunduğu evlerin genelde uzun ömürlü oldukları, pek çok kez de yeniden inşa edildikleri ve ayrıntılarının fazla oluşu görülmektedir. Bulunan vücut parçalarının tarih evlerinden *  ıkarılıp başka evlere yerleştirildiği ve bu sebeple de ölülerin dolaşımı aracılığıyla tarih evleriyle akrabalık kurmak amaçlanmış olabileceği düşünülmektedir (Hodder ve Pels, 2018b:243)

şekil 4: Eşikteki Boğa Başları

Kaynak: www.catalhoyuk.com/tr/sit/yukselisi-ve-dusus (25.07.2019)

Hodder'a göre çıkarılan kafalarının çıkarılıp başka yerlere gömülmesi bir çeşit tarihin icadıdır. Çünkü amaç ataların belleğini geçmişten şimdiki zamana taşımaktır. Ayrıca bazı kırmızıya boyanan kafalar bulunmuş ve bunun ölümden sonraki hayatla ilişkilendirildiği düşünülmüştür. Onun yeniden hayat kazanması ve kanlanması için yapılan bir ritüel olarak görülmektedir (Gezgin, 2018: 66). Diğer yandan gömütlerin bu şekilde olması, alanın kullanımında kolaylık sağlayabilmektedir. Daha az yer kaplayan beden, daha fazla insanın o alandan yararlanmasında rol oynamaktadır.

* Anı nesnelerinin toplandığı uzun ömürlü evlere tarih evleri denir. *Ian Hodder, Uygarlığın Doğuşunda Din Çatalhöyük  rneği, 2018, Alfa Yayıncılık, İstanbul*

Ölümün algılanış biçimi ve yansıması Çatalhöyük'te oldukça farklı yapıdadır. Kimi zaman ölen kişinin başı kesip saklanmışken, kimi zaman da kırmızı aşı boyasıyla ve alçıyla kafatasını kaplanmışken bulunmuştur. Elbette günümüzden farklı ve belki de daha ürkütücü görünmektedir. Ancak o dönemde insanların korkacak daha önemli şeyleri vardır. Doğa ve ölüm bunların başında gelmektedir. Doğadan korunmaya çalışarak, ölümü anlamaya çalışarak yaşamlarını şekillendirmiş olabilecekleri düşünülmektedir. Bu sebepten o dönemde uzun yaşamış insanlara olan saygı özellikle önem kazanmıştır. Öldüklerinde yakınlarda bulunmaları, olası bir güç alma düşüncesine atıf olarak görülmektedir. Evin bu kısmında duvardaki resimlerin muhtemel sebebi yine ölüm ve doğa karşısındaki korkunun izleri gibi karşımıza çıkmaktadır.

Çatalhöyük'te evlerin kuzey-güney yönü daha çok vurgulanırken, doğu- batı yönü daha az yönelim olduğu düşünülmektedir. Eve merdivenlerden inildiğinde güneyden, doğuya hareket edildiği görülmektedir. Kuzeye gitmek için batıya yönelmek gerekmektedir. Çünkü kuzey uzakta kalmış olur. Kuzeyde ise sekilerde boğa boynuzları bulunmakta ve engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla batıya devam edip güney kısma gelinebilmektedir. Sharon Moses'e göre "evin etrafındaki saat yönlü hareket doğumdan ölüme kadar bir kişinin hayatı süresince izlediği yolun benzeri" olarak yorumlanmaktadır. Güney kısmın doğum ve üretimle ilişkili olduğu düşünülmektedir (Wason, 2018: 382).

2.1.2.2. Çatalhöyük'te Mahremiyet

Mahremiyet ile ilgili çok fazla tanım yapılmaktadır. Temelde ise dayandığı nokta sınır koymak olarak kabul edilirse tanımlar arasında ayrım olmadığı görülmektedir. Örneğin kişisel mesafe tanımının ardında bireyin, diğer bireye karşı koyduğu sınır yatmaktadır. Hall'e göre hayvanlarda sınır algısının karşılığı uçuş mesafesi, yakınlık mesafesi gibi farklılıklarla gösterilmektedir. Bu durumda hayvanın davranışını nasıl ortaya koyacağının öncülüdür (Hall, 1990: 10). İnsanın da bu durumdan bağımsız evirildiği düşünülemez. Dolayısıyla, mahremiyetin gerekliliğini gösteren ilk belirtiler sınır ve mesafe olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sınır ve mesafe, davranış olarak yansısı da zamanla kabuk ören insan için duvar halini almaktadır. Çünkü mesafeleri birebir korumak kolay değildir. Bir kabuk gerekmektedir. Yani mahremiyet kabuğa çekilme davranışıyla boyut değiştirmekte, ardından ise duvar olarak biçimlenip ev, oda, bina olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden mahremiyet söz konusu olduğunda zihinde canlanan ilk şey mekândır. Dolayısıyla bu iki kavram ortaya çıkışlarında paralellik barındırmakta ve kullanım şekilleri de ona göre belirlenmektedir.

Şekillendirme de bu konuda önemli bir yere sahiptir. İçerisinde somutlaştırma özelliğini barındırmaktadır. Elde olan maddeyle birlikte düşünce evirilip şekillendirilmektedir. Dolayısıyla madde cana gelmektedir. Şekil verme ise insana bu anlamda yarı bir güç kazandırmaktadır. Başta el becerisi olmak üzere sanatsal faaliyetlerin ve üretimin öncüsü olmaktadır. Diğer yandan üretilen şeye özel bir anlam yüklenmektedir. Çünkü değer verilen düşüncenin somut halidir. Zamanla insan buna bağlılık duymaya başlamaktadır. Hatta içten içe kutsal olmakla bağdaştırılacaktır. Temelinde durumu şöyle açıklamak mümkündür; “Enerji, ateşten hareketle tencereye, tencereden tencerenin içindekilere ve ardından yemeği yiyen insana geçmektedir. Böylece madde, kaynaktan üretim alanına geçmekte ve değiş tokuş olmaktadır.” (Hodder, 2018a: 83).

Ortaya çıkan bu şeyler, insanlarla diğerlerini ayırırken, başka şeylerle de insanları birleştirmektedir. Örneğin ev bunlardan biridir. Ev, insanların bir araya geldiği bir yerdir. O evin bakımıyla, yaşayanlarının varlığı birbirini tamamlamaktadır. Yani ev içinde kim olursa onu kapsamaktadır (Hodder, 2018a: 25). İlişki ve iletişim ağı da ona göre belirlenmektedir. Zamanla da o evin kendine ait özellikleri açığa çıkmaktadır.

Çatalhöyük'te ise mahremiyetin en görülebilir kısmı evler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu evlerin yapısı mahremiyet özellikleri açısından oldukça ilgi çekicidir. Duvar yapılarındaki kapalılık ve giriş bölümlerinin rolü büyüktür. Buluntular çerçevesinde pencere gibi bir açıklıkla karşılaşılmamıştır. Bu ise mahremiyetle ilişkilendirilebilecek önemli bir bakışı sunmaktadır. Sosyal ve eşit yaşam sürmenin yanında bu tarz örülen duvarların gösterdiği anlam insanların mahremiyet ihtiyacı olarak tanımlanabilir. Bu ihtiyacın henüz aile yaşantısıyla sınırlı olduğu da odaların yapılarıyla kendini belli etmektedir. Kişiye özel olmayan,

yalnızca gömülerin olduğu, günlük hayatın devam ettirildiği ve ambarlar bulunduğu bilinmektedir.

Hodder'a göre Çatalhöyük'te evlerin sosyal-maddi bir kurum olmasıyla beraber kendi zamansallığı ve mekânsallığı vardır. Maddi olan bu evler sosyal evi de kurup işlenmesini sağlamaktadır. Diğer yandan zamansal farklılıklar bağımlılık sınırı getirmektedir. Örneğin dengesiz duvarlara sahip bir ev, şartlar ne olursa olsun daha sonra üzerine inşa edilen evlerin şekli aynı olmalıdır.(Hodder 2018a: 329). Böylece sosyal yaşantının önemine ve bağımlılık haline gelen şeylere vurgu yapılmaktadır. Başta ihtiyaç olan ev ve mahremiyet artık bağımlılık olmaya, sosyal yaşantıyı düzenlemeye başlamıştır.

2.1.2.2.1. Kutsallık ve İnanç

İnsan yaşamının varlıklarla dolu bir tarafı olduğu gibi görünmezliklerle dolu olan bir tarafı da vardır. Varlığın, var olduğunun kanıtı görünmezlerin etkisiyle kanıtlanabilmektedir. Bu yüzden insan yaşamında yer alan her şey zıttı ile birlikte değerlendirilmektedir. Dolayısıyla insan doğasının ikililiği bütün dinlerin kökeninde olanları kutsal ve dünyevi olarak ayrılması meselesidir (Durkheim 2016:172) Kutsal da zıttı ile birlikte anlamını bulmuş ve insan yaşamında önemli bir yer tutmuştur.

Kutsal bu bakımdan görünmeyen varlığı ya da varlığın görünmeyeni olarak değerlendirilebilmektedir. Buradan hareketle kutsalın yalnızca dini bir değer olarak görülmemesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Çünkü inançsal bir özü barındırmaktadır. Yani özü daha genel ve evrensel niteliktedir. Kişide karşılığı bir varlığa atfedilebilir. Bu yüzden varlığın anlamı kişide kişiye ya da toplumdan topluma değişebilmektedir. Ancak kutsal sabit bir kavramdır. Kutsaldan hariç her şey de böylece profan olarak anlamını kazanmaktadır.

Kutsalın ve dışındakilerin bilimler aracılığıyla tanımlarına bakalım. Otto'ya göre kutsal aşırılığı ifade eden, iyiden farklı ve mükemmelliğin ötesinde bir kavram olup dinin rasyonel olmayan tarafını temsil etmektedir (Otto, 2014: 35). Bu yoruma göre kutsalın, normal olarak kabul edilenden farklı bir anlam ve tecrübeye sahip olduğu düşünülmektedir. Hatta akıl çerçevesinde ele almak bile zor olarak bahsedilmektedir. Eliade' ye göre de kutsal, hem hakiki hem bereket hem de güç ve

yaşam kaynağıdır (Eliade, 2017: 28). Yani kutsal içinde iyi olanı barındıran kaynağı geniş bir yelpazeye sahiptir. Hatta Eliade' a göre dünyanın anlamlı hale gelmesi, kutsalın tezahürünün diyalektik sonucu olarak görülmektedir (Yılmaztürk, 2003: 54).

Kutsalın niteliği tartışmalı da olsa McGinn'e göre, kutsal kusursuz değil, ötekidir (McGinn, 2014: 19). Durkheim' a göre ise kutsal şeyler özellikleri bakımından profandan ve insandan daha üstündür. Çünkü insana ait hiçbir şey kutsalın ayırt edilebileceği özelliği barındırmamaktadır (Durkheim, 2005: 57). Yani kutsalın niteliği özel oluşuyla ilişkilidir. Otto, James'in insan bilincinden hareketle hissedilen şeyin nesnel ve bağımsız özellikte bir tür algı olduğu fikrinden (James, 1996: 66, 67) yola çıkarak kutsala kendince bir anlam yüklemektedir. Bu anlamı barındıran nesne için Latince Tanrı anlamına gelen "numinous" kelimesini kullanmaktadır. Deneyimle ortaya çıkan bu gerçeklik yaratılmışlık duygusu ile o anda varlığı hissedilen numen tarafından uyandırılan bir histir. "Numen ise kutsalın herhangi bir etik ya da ahlaki unsur katılmamış halidir". Yalnızca rasyonel ve sezgisel yapılardan meydana gelmektedir (McGinn, 2014: 12) Otto, kutsalın anlamını ve açığa çıkışını oldukça geniş bir çalışmayla ortaya koymaktadır.

Otto, kutsalı yani numinousu açıklarken en temel ve derin unsurun mysterium tremendum olduğunu vurgulamaktadır. Bu unsur algının ötesindedir. Tremendum üç özellikten doğmaktadır. Ürperti, bunlardan ilki olup korkudan farklı deneyimsel bir durumu ifade etmektedir. Majestas, haşmet anlamıyla değerlendirilmiştir. Bu his insanın, mutlak yönetime sahip varlığın karşısında alçalma duygusuna karşılık o varlığın haşmetine dair hissiyatına göre ortaya çıkmıştır. Baskı ya da enerji arzu, irade, heyecan gibi sembolik ifadelerin karşılığıdır. Mysterium, tremendum unsurunun bütünüyle öteki düşüncesiyle ortaya çıkmaktadır. Aslında gizem barındıran bir nesnenin algı ve kavrayışın ötesinde oluşu insanın doğasıyla ölçülemez ve karşısında dili tutulur. Yani numenin aşkın ve doğüstü özelliği olarak karşımıza bu kavram çıkmaktadır.(McGinn, 2014: 14-17). Diğer yandan bu unsurlar beraber ortaya çıkabildiği gibi birbirinin içinde de yer alabilmektedir.

Otto, kutsal tezahürünün özellikle sanatsal ürünlerle ortaya konduğunu vurgulamaktadır. Bu temsil ihtişamı barındırıp ilk olarak mimaride fark edilmektedir. Çünkü amaç numene bir yer tayin edip onu korumak, büyülü ve somut bir varlık

halini almasını sağlamaktır. Bir sanata eseri söz konusu olduğunda ne olduğunun tespit edilemediği bir büyümlü hissin varlığından bahsedilebilir. “Büyüleyici olan numinousun kararmış ve baskın halinin sanatla parlatılmış ham halidir”. (Otto, 2014: 100-101). Bu açıdan bakıldığında mekân algısına numenin etkisini görmek mümkündür. Diğer yandan ilk korunaklar olan mağaralarda yapılan resimlerin insandaki çağrışımı böyle görülebilmektedir. Sonrasında karşımıza çıkan yaşam izlerinde evlere yapılan çizimler anlam kazanmaktadır.

Çatalhöyük duvar resimleri açısından zengin bir yerleşmedir. Sanat bölümünde ayrıntılı olarak incelenecektir. Otto’ya göre volkan, dağ zirveleri gibi nesneler numinous kategorisi kapsamında kutsal, ibadet nesneleri olarak görülebilirler. Bunun sebebinin insanın kendisi dışında herhangi bir canlıyı keşfetmesiyle beraber her yerde olan ruh teorisini bağdaştırmasıyla ilişkilendirildiği düşünülmektedir (Otto, 2014: 159). Bu yorum akla Hasan Dağı’nın tasvirini getirmektedir. O dönemde nasıl bir düşünce üzerine yapıldı bilinmez ama dağın önemli bir yer tuttuğu anlaşılabılır. Dağın özellikle aktif halde resmedilmesi canlılığına dair bir atıf olabilmektedir.

Boğanın etrafında insanların yer aldığı bir başka betimlemede de amacın kabul töreni olduğu düşünülmektedir. Bu betimleme ise akla Durkheim’in kutsal ve profan ayrımını getirmektedir. Kutsalın üstünlüğüne karşılık profanın sıradanlığı söz konusudur. Varlığın bir zıt tarafa geçişi de temel farklılığı ortaya çıkarmaktadır. Bu da gerçek bir başkalaşma durumu olduğunu işaret etmektedir. Buna örnek olarak Durkheim erginleşme törenlerinde, genç erkeklerin kutsal dışından ayrılıp kutsal sınırlarına girdiğini göstermektedir. Aslında bir “tohum değişikliği olarak görülmese de bütünüyle dönüşümü” ifade etmektedir. Önceki yaşamın artık ölüp gittiğine, yeni yaşamın yani yeniden doğuşun başladığına inanmayla ilişkili hal almaktadır. Bu inanç sembolik anlamda değil gerçekten de ölüp gittiğine olan inançtır. Kutsal ve kutsal dışı arasındaki ayrım da tam olarak böyle kabul edilmektedir. Çünkü kutsal dışından tamamıyla kurtulmanın tek yolu yaşamdan kaçmaktır (Durkheim, 2005: 59-60).

Eliade’a göre kutsal herhangi bir hiyerofaniyle* ortaya çıktığında merkezi bir hal almaktadır. Kutsal, zıt haliyle de var olacak ve bulunduğu yeri sabit nokta haline

* Hiyerofani, Grekçe hiero (kutsal) ve phanein, (göstermek)ten türetilmiştir.

getirecektir. Dolayısıyla diğer yerler dış görevi görecektir (Eliade, 2017: 22). Böylece mimari yapının kutsal özelliğini alması ve merkez haline gelişinin nedeni açıklanmış olacaktır. Bu açıdan mağaraların ve evlerin ilk kutsal görülen yerler olduğunu söylemek mümkündür. Hatta inancın bu yönde ilerlediği de zamanla kendini göstermektedir. Örneğin Antik Yunan'da ev dini inancı bulunmaktaydı. Bu din her evin sınırları içerisinde kalmaktaydı. Böylece din, tapınaktan önce evlerde ikamet etmeydi. (Coulanges, 2011: 35, 39). Bu durumda evin kutu gibi bir dünya olduğunu ve içine her şeyi alabildiğini düşünmek yanlış olmayacaktır (Hodder, 2018a: 314).

Ev bu durumda kutsal bir anlam içermektedir. Daha derinine bakmak gerekirse insandaki kutsal tezahürünün önemi artacaktır. Durkheim'ın kutsal ve profan ayrımının bir benzeri kendisini Fairbairn'ın içsel ve dışsal dünya anlayışında göstermektedir. Zihin kavramsallaştırılırken tecrübeyle açığa çıkan bir bölünmeden bahsedilmektedir. Bu içsel ve dışsal engellemelerin sebep olduğu bölünmelerden dolayı birey her iki dünyada da aynı zamanda varlığını sürdürmek zorunda kalmıştır. Bu sebepten birey birincil ilişkilerde yaşadığı zorluklarla baş edebilmek için ilk olarak içselleştirmiş olduğu anne nesnesini, devamında da bu nesnelere bağlayacağı egoyu parçalara ayırmaktadır. Bir diğer önemli husus bölünme bir tek anneyle sınırlı kalmayacaktır (Kısa, 2013: 203).

Bölünmenin yansımaları insanlar arasındaki ilişkiye, mekânın oluşumuna, sembolik anlamlara ve devamında mahremiyete yansımaktadır. Kişi yaşadığı bölünme sonucu, sınırını belirlemektedir. Ardından bunu diğerlerine belli edip onlara mesafe biçmektedir. Bu da yaşadığı mekânı şekillendirmesinde rol oynamış, zihnini sembolik öğelerle bulunduğu ortama dağıtmıştır. Buradan hareketle birbirine yakın olan bireysel farkındalıklar, sadece hisleri ifade etmekte ve işaret haline getirmektedir. Bu da sembolize ederek iletişim kurmanın, bütün olduklarını hissetmenin yoludur. Sonrasında onlara saygı duyulmakta hatta korkutucu görülmektedir. Yani fiziksel bireysellikten farklı yerde durulmaktadır. Kutsal karakterin oluşumu tam da bu radikal ayrımla mümkün olmaktadır (Durkheim, 2016: 173).

Kutsalın oluşumuyla doğru orantılı olan inancın önemi büyüktür. İnanç, bağlılığın bir çeşit göstergesiyken diğer yandan ayrımın da başka bir boyutuna vurgu

yapmaktadır. İçerisinde yine bir zıtların bir arada oluşu tam burada göze çarpmaktadır. Gündelik hayatta ilişkileri zedeleyecek çok fazla engelleme bulunmaktadır. İçlerinden en ürkütücü olanı ölüm olup, ilişkilerin tamamıyla bittiğini ifade etmektedir. İnanç bu durumda devreye girmektedir. Çünkü varlığa sonsuzluk anlamı kazandırıp, yaşanan kaygının hafiflemesine yardımcı olacaktır (Kısa, 2013: 204). Çatalhöyük'te gömütlerin bu düşünceyle benzerlik gösterdiğini düşünmek mümkündür. Çünkü bu gömütler öteki dünya inancına ya da bir çeşit toplumsal hafıza göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Karul, 2019: 42).

Durkheim'a göre vücut ve ruh birbirinden bağımsızdır. Vücut zamanı gelince çözülüp yok olurken ruh hep yaşamakta ve ölüm anında açığa çıkmaktadır. Ayrıca vücut, materyal evrenin bir parçasıyken ruhun yeri başka olup devamlı oraya geri gitmek istemektedir. Bu mekân "kutsalların dünyası" olarak tanımlanmaktadır. Ruh, her yerde duyguları bulup onlara ilham vermektedir. Bu sebeple kutsal varlıklarla aynı maddeyi barındırırken diğer yandan da onlardan ayrılmaktadır (Durkheim 2016: 162, 163). Çatalhöyük duvar resimlerinde bu düşünceyi çağrıştıran betimlemede akbabanın çevresinde dolaştığı başı gövdeden ayrı olan insan bedeni vardır. Bu betimleme ruha yönelik sembolik bir anlam taşıyor olabilmektedir. Diğer yandan Çatalhöyük'te obsidyenler de insanlar gibi zemine gömülü halde bulunmuştur. Hodder'a göre objelerin ortada durmaması onlara can katmakta ve eşyaların da insanlar gibi algı eşiğinde ve ya ruhsal mekânda dolaşmaları yeniden doğmalarını sağlamaktadır. Yani obsidyenin yerini bilen ve açabilen kişi güç konusunda özel bir konuma gelirdi (Hodder, 2017: 175).

Kutsallık ve inanç ile ilgili değerli çalışmalar ortaya koyan Eliade'e göre kutsallığın gözler önüne serilmesinde önemli rol oynayan mitlerdir. Çünkü tanrıların yaratıcı etkinliklerine vurgu yapıp eserlerinin kutsallığı ön plana çıkarılmaktadır (Eliade, 2017: 88). Mitlerin antropomorfik olan bu özelliğiyle sıkça karşılaşılmaktadır. Özellikle politeist inanışlarda Tanrılar ve Tanrıçalar doğarlar, kızarlar, konuşurlar, düşünürler, savaşırılar ya da barışırlar. Örneğin Hitit bereket tanrısı Telepinu kızdığı anda kıtlık ve kuraklık olduğuna, sinirleri yatışıp geri döndüğünde de bolluğun geri geldiğine inanılırdı. Bir başka örnek Zeus ve Metis'in birleşmesinden sonra, Zeus'un başından Tanrıça Athena'nın doğması gösterilebilir.

2.1.2.2.2. Üretim ve Tarımın Kökenleri

Üretim, insan yaşamının geçmişinden bugününe ve hatta geleceğine kadarki süreçte önemli yer tutan bir olgudur. Kökeninde tüketici konumunda olan insanın, tüketebileceği ürünü ya da eşyayı önce üretmesi gerekmektedir. Avcı-toplayıcı konumdayken basit taş alet üretimiyle ilk aşamayı atlatan insan için elde ettikleri, kendisine yetecek kadardır. Böylece artı ürün gerekmemiş, zaten depolamak mümkün olmamıştır. Zamanla artan nüfusun ve kalıcı barınakların etkisiyle daha fazla ürüne ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla basit tarımsal faaliyetlere dayalı üretim ile birlikte sorun kısmen giderilmektedir. Bu süreçte toprağın tarım için hazırlanması, ekilmesi, sürekli sabit olunması ve ciddi çalışma gücünün kullanılması söz konusudur. Durum böyleyken kalıcı olarak yerleşmek gerekmektedir. Sorun böylece giderilmiş gibi görünse de daha başka boyutlarda sorunlar baş göstermiştir. Nüfusun daha da artması, artı ürün ihtiyacı, beslenme ile ilgili değişikliklerden kaynaklanan sorunlar bunlardan birkaçı olarak gösterilebilir. Yine de bu durumun ciddi bir kolektif değişim olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Üretimin ve tarımsal faaliyetin özelliği bakımından bir kültürleme ve kültürlenme örneği olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çünkü bitkilerin ve hayvanların yapısal değişimine akabinde de insanlardaki değişme kendini göstermektedir. Neolitik devrim adıyla anılan bu dönemden daha önce bahsedilmişti. İnsan tarihinin radikal değişime adım attığı bu dönemin etkileri günümüze kadar ulaşmaktadır. Özellikle bağılılık ve bağımlılık anlamında önemli farklılıkların kökenini oluşturmaktadır. İlk çiftçi topluluklarla tanışan insanlar, bu yaşam tarzına kısa sürede alışmışlardır. Böylelikle doğa ile olan ilişkiler bu insanlar için başka bir hal almış ve bir daha geçmişteki yaşam şekillerine ve inançlarına tekrar dönememişlerdir. Bu boyut fikirsel olarak aktarılmaya başladığında insan zihni de başkalaşmış, eski haline dönememiştir (Otte, 2019: 22).

Mitsel açıdan bilinen ilk çiftçiler Âdem ile Havva olarak görülebilmektedir. Her şeyin hazır olarak bulunduğu cennet bahçesinden atılan Âdem ile Havva yiyecek bulmakta zorlanmışlardır. İlk yedikleri ise tanrının hayvanlar için hazır ettiği dikenliler ve tohumlardır. Aslında tanrı onları yalnızca cennetten atarak cezalandırmamış, aynı zamanda yiyeceklerini kendilerinin üretmesi için de şartları

oluşturmuştur. Zahmetli bir yaşam onları beklemektedir. Yani doymak için toprağa emek verecek, alın teri dökerek istediklerine ulaşmaları gerekecekti. Mitin birçok çevirisinde tahıllardan ana yiyecek olarak bahsedilmektedir (Schipper, 2015: 227).

Gezgin'e göre bu mitos insanlık tarihinin bir dönemini temsil etmektedir. Bu dönem de tarıma geçiş yani Neolitik dönem olarak düşünülebilmektedir. Böylece doğaya uyum sağlamak yerine insan, doğaya hükmedip besin üretmek zorunda kalmıştır. Doğa, tanrının verdiği ceza gibi insanı toprağı işlemeye mecbur kılmıştı. Doğa ile kadının denkliği de buraya dayanmaktadır. Her ikisi de aynı dönemlerde kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Gezgin, 2018:171, 172). Yani cennetten kovulan Âdem ile Havva tarıma yönelmesi, hissedilen mahremiyet ihtiyacının Neolitik yerleşimlerin oluşmasında rol üstlendiğinin bir işareti olarak görülebilmektedir.

Üretim ve tarımın gerçekleştiği yer olan toprağı yönelmek gerekmektedir. Toprak kavramı her daim insan zihninde önemli ve özel bir yere sahip olmuştur. Bereketin ve doğurganlığın simgesi olarak görülmektedir. Jung'a göre olumlu anne arketipinin sembollerinden biri olan toprak (Kasımoğlu, 2017: 45) aynı zamanda mitlerde başlangıçta var olan ilk şeydir. Genellikle de toprak, ana motifiyle karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan annenin olumsuz arketipi olarak ölüm gösterilmektedir (Jung, 2005: 22). Topraktan gelip toprağı gideceğine inanmanın temelinde anne arketipiyle özdeşleştirilen toprağın üstlendiği ikili anlam göze çarpmaktadır.

Topraktan ya da kilden yapılan kadın figürlerinin de bu konuyla ilgili olabileceğini söylemek mümkündür. Örneğin Çatalhöyük'te oturur vaziyette ve ellerinin altında büyük kedileri tutan bir şişman kadın heykelciğı bulunmuştur. Kazının ilk yöneteni olan Mellaart bu heykelciğı tanrıça figürü olarak kabul etmiştir (Mellaart, 1967: 137). Ancak Hodder daha temkinli yaklaşmakta, yalnızca “büyük kedilerin yanında duran şişman kadın figürü” olarak tanımlamaktadır. Heykelciğın duruşu oldukça ilginçtir. Kadının vahşi hayvanlar üzerinde kurduğı egemenlik gibi çağrışımlara sebebiyet vermektedir. Aslında kadının doğa ve toprak ile ilişkilendirildiğı bilinmektedir. Neolitik ve öncesi dönemde toplayıcılıkla ilişkili olarak kadın en çok besin sağlayan taraftadır. Bunun doğal bir sonucu olarak da doğa ile hep iç içedir. Erkek daha çok avcılık yapmakta ve basit silahlar kullanmaktadır. Bu sebeple doğayla güç savaşında olanın erkek olduğı bilinmektedir. Dolayısıyla bu

figürde kadın yerine erkek tasviri gücün karşılığı olarak görülebilirdi. Ancak kadının tarım ve evcilleştirmeye olan ilişkisinin gündelik hayatta faydacı tutumuyla bu heykelcik eşleştirilebilmektedir. Çünkü kadınlar “Neolitik ve öncesinde başlayan üreticilik sürecinin gen mühendisi” olarak tanımlanmaktadır (Gezgin, 2018: 60, 61).

Çatalhöyük’ün üretim aşaması bir diğer önemli alan evin üretimidir. Basit anlamda kerpiç tuğla ile başlayan bu süreç evin ayaklandırılmasıyla farklı boyuta ulaşmaktadır. Çünkü yaşam karşısında ayaklanıp dik durmak hayatta kalmak anlamına gelmektedir. Üretiminde bu anlamda özel bir yeri vardır. Hayatta kalmak için gerekli olan gücü anlamlı kılmaktadır. Bir yandan bulunulan yere karşı istenen bağlılığı sağlarken diğer yandan üretimin gücüne olan inancı da diri tutmaktadır. Yani üretim bir savunma savaşı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çatalhöyük’te üretim ile ilgili diğer konuevsel üretim olmalıdır. Kemik parçaları, küçük heykelcikler, sepetler, kil topları, obsidyen parçalarının ve fırınların çevresindeki kırıntıların belli bir çalışmanın arda kalan kısmı olduğu düşünülmektedir. Evsel faaliyetlerin güneye bakan yerdeki fırının çevresinde çöken dam kesitlerinde yürütüldüğünü göstermektedir. Genelde süs amacıyla kullanılan ürünler ortaya çıksa da pişirme faaliyetleri için gereken malzemelerin de üretilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. Burada üretilen çanak çömleğin öncelerde pişirme amaçlı değil, yemeği saklamak ve sofraya getirmek üzere kullanıldığı düşünülmekteydi. Özellikle kil topları bu durumda önem taşımaktaydı. Isıtılan kil topları sepetler aracılığıyla yemeğin pişirilmesinde kullanılmaktaydı. Elbette bu süreç oldukça uzun olmaktadır. Sonrasında ise killerin yardımıyla yapılan çömlekler sürenin kısılmasında oldukça yararlı olmuştur (Hodder, 2017: 53, 54).

Üretim ve tarımın belli bir iş bölümü gerektirdiği bilinmektedir. Bu yerleşmedeki iş bölümlerinin eşit yapıldığı düşünülmektedir. Erkeklerin ve kadınların beslenme ve yaşam şekillerinde benzerliklerle kanıtlar ortaya konmaktadır. Örneğin kemik analizlerinde iki cins arasında belirli bir görev dağılımına işaret eden bir bulgu yoktur. Beslenmede de bir farklılık görülmemiştir. Diğer yandan yaşlandıklarında kadının da erkeğin de vaktinin neredeyse zamanını evin içinde geçirdiği karbon kalıntılarıyla kanıtlanmaktadır (Hodder, 2017: 210). Yani ayırım gözetilmemiştir. Ancak daha geç tarihli katmanlarda üretimdeki

uzmanlığın etkisiyle bir statü ayrımı ortaya çıktığı görülmektedir. Öyle ki bazı binalar, diğerleri için üretim merkezi haline gelen bir özellik barındırmaktadır. Bu durum ise Kalkolitik dönemin başlarına tekabül etmektedir. Yine de evler arasındaki farklılıklar akla Çatalhöyük sakinleri arasında bir statü farkı olabileceğini getirmektedir.

Yerleşmenin Batı höyüğü kısmına bakıldığında ev üretiminin arttığı görülmektedir. Ayrıca betimlemelerde kadın ve bitki figürlerinin arttığı da dikkat çekmektedir. Hodder’a göre üst tabakalarda farklı ve yeni bir durum söz konusudur. “Kadınlarla doğurganlığı tarımın kökenlerine bağlamak yerine sonraki dönemlerde ev içi üretimin toplumsal açıdan odak noktası haline geldiği daha çok avlanma sembolizmiyle ilgili” olarak karşımıza çıktığını vurgulamaktadır (Hodder, 2017: 255).

2.1.2.2.3. Sanat

Sanat, genel olarak yaratıcılığın ve hayal gücünün dışa vuran hali olarak tanımlanabilir. Kaynağını yaratıcılık ve hayal gücünden aldığından sınır tanımayan üsluba sahip olması su götürmez bir gerçektir. Bu durumda sanat, soyut olan düşüncelerin bir yerde somut hale getirilmesiyle oluşmaktadır. Böylece sanatın bir çeşit ürün özelliği taşıdığı düşünülebilir. Sanatçı bu kısımda önemli yere sahiptir. Gombrich’e göre “sanat diye bir şey yoktur fakat sanatçı vardır” (Gombrich, 1997: 15).

Akla gelen asıl soru sanatın ortaya çıkışı ile ilgili olmalıdır. Bu durumda somut ile soyut kavramının ilişkisi ve insan evriminde rolü önem arz etmektedir. Antropolog Haviland’a göre insanların kaslarını kontrol etmesi ve vücudunu dengede tutmasıyla bilinçli düşünen beyin yapısının bölümleri gelişmeye başlamıştır. Bu da gerekli aletlerin yapımında insanı düşündüren ve harekete geçiren özellik olmaktadır. Düşünme, soyutlama kavramının, yapma somutlaştırma kavramının doğal ilişkisini barındırmaktadır. Böylece gelişen beyin yapısı ve el becerisi sonucunu dil yetisinin gelişmesiyle göstermektedir (Haviland, 2008:154, 174).

Dilin bedene ve söze dökülmesi, insanın kültürlenmesine dair önemli bir örnektir. Bu durum insan yaşamındaki bazı ihtiyaçlara kapı aralamaktadır. Konuşma,

anlama ve anlatma ihtiyacı bunlardan birkaçı olarak görülebilmektedir. Zamanla sembolik unsurlara dönüşecek bu ihtiyaçların içi başka anlamlarla dolmaktadır. Dilin, özellikleri bir arada yaşayan insanların düşüncelerini anlatmalarına yardımcı olduğu gibi doğada gördükleri olayları anlamlandırmak için oluşturdukları söylencelere zemin hazırlamaktadır. Yani dil, insanın etkilediği bilişsel özelliklerinden sonra inancının, duygularının, düşüncelerinin, yaşam şeklinin ve kolektif bilincinin temeline yerleşmiştir. Durkheim'a göre ne insanın ne de hayvanın düşünceleri bireyseldir. Ben ile sınırlandırılmamıştır. Dolayısıyla bu düşünceler daha kalabalık bir sınıfa, kişinin de ait olduğu aynı toplumsal gruptakilerle paylaşılmaktadır (Durkheim, 2016: 164).

Dilin önemi ile ilgili güzel bir örnek mitoslardan verilebilir. Babil Kulesi mitosuna göre başlangıçta insanlar aynı dili konuşmaktadır. Doğuya göçerlerken insanlar Şinar bölgesinde bir ovaya yerleşmişlerdir. Burada kerpiç yapmaya başlayıp taştan vazgeçmişlerdir. Ardından bir kent kurup göklere erişmek için bir kule yapmak istemişlerdir. Böylece yeryüzüne dağılmayacak ve ünlerini dört bir yana duyurmayı hedeflemişlerdir. Tanrı, bu kuleyi görmek için gelmiştir. Tek halk olup tek dil konuştuklarından bunları yaptıklarını, eğer bitirirlerse hiçbir engel tanımayacaklarını düşünmüştür. Dillerini karıştırıp yeryüzüne dağıtmaya karar vermiş, böylece kent ve kule yapımı durdurmuştur (Tekvin, 11: 1-9).

Bu kentin Babil adını alması tesadüf değildir. Babil, karmaşa anlamına gelmektedir. Aslında Tanrının tutumuna göre, insanlar, onunla boy ölçüşmeye çalıştıklarında onların anlaşmalarını engellemek gerekmekteydi. Bu ise kalıcı cezalardan biri olmalıydı. Çünkü bu olay kolektif bir kibir örneği olarak görülmüştü (Batur, 2019: 10, 11). Mitosta, dilin önemi oldukça açık görünmekteydi. O halde mitosların nasıl oluştuğuna bakmak gerekecektir.

Henüz avcı-toplayıcı olan insanların mağaralarda yaşadığı bilinmektedir. Hem korunaklı oluşu hem de sosyal organizasyonun güçlü etkisinin insanları bu yaşama yönelttiği düşünülebilir. Dolayısıyla mağaralar ilk mekânlardandır. Mağaralar aynı zamanda karşılığını anne rahmi olarak bulmaktadır.(Gezgin 2018:24) O döneme dair buluntulara bakıldığında mağaraların en kuytu, hareket etmenin bile zor olduğu yerlerine yapılan resimler görülmektedir. Bu aletin yapıldığı, bilişsel becerilerin, inancın ve dilin önem kazandığı Paleolitik Çağ'a tekabül etmektedir.

Doğanın tanrıçalar biçiminde ve dişil özellikte olduğu inancıyla beraber insan bunu kontrol etmek için çalışmaya başlamıştır. Ancak korku duymaktan ileri gidemeyip içi karanlık mağaralara ve en ücra köşelere yönelmiştir. En büyük korkusu olan ölümle ilgili sembolik göstergeleri yani resimleri yapmaya başlamıştır. Genelde siyah ve kırmızı olan ölüm bazen boğa bazen bizon bazen vahşi at olarak resmedilmektedir. Daha sonra da kendisini ve klanını bu resme mızrak, yay ve okla dâhil etmektedir. Basit bir av sahnesi gibi görünse de sembolik ögesi “avcının ava” dönüşmesidir. Çünkü avlanan ile resmedilen farklıdır. Asıl avlanan küçükbaşlar hiçbir zaman resmedilmemiştir. Bu durumda bu resimleri av sahnesinden ziyade en eski mitoslar olarak görmek daha doğru bir yaklaşım olmaktadır.(Gezgin, 2018: 24, 25). Mağarada başlayan resim sanatının tuvale kadar uzandığı yolda insanlığın kolektif bilincini ifşa eden büyük bir ritüel ürünü olarak görmek yanlış olmayacaktır (Çakır, 2018: 73).

Dilin, mağaraların ve mitosların doğrudan yönlendirdiği alan sanat olmalıdır. Sanatı şu yönüyle açıklamak mümkündür; bedensel ihtiyaçların karşılandığı bir toplumda insan başka arayışlara girmiş olmalıdır. Öncelikle soyut açıdan eksiklikler baş göstermektedir. Korku ve ölüm insanı içten içe etkiler hale gelmektedir. Bunları bastırmak için ihtiyacı olan sembolü ve motivasyonu sanat olarak adlandırmaktadır (Gezgin, 2018: 23). Somut tüm aletlerden farklı hatta kendisinin soyut yönüne hitap eden bu şeyi zamanla daha çok benimsemektedir. Belki de bir çeşit yaşanan mekâna bağlanma yöntemi olarak görülmektedir.

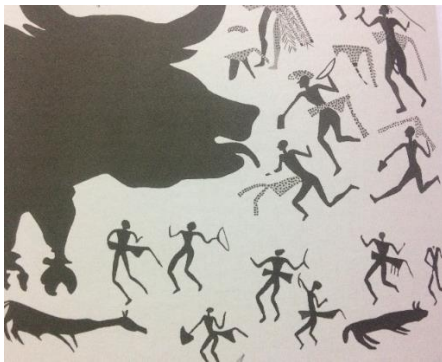
Çatalhöyük’ te ise sanatta estetik boyutundan ziyade işlevselliğin daha ön planda olduğu kabul edilmektedir. Çünkü o dönemde dünyayı anlamanın ve çözümlemenin önemi büyüktür. Bu haliyle Hodder sanatı, bilim olarak değerlendirmektedir. Genelde de tasvir üzerine kalıntılar bulunmuştur (Hodder 2017: 195, 196). Bu tasvirlerin ifadesini tahmin etmek zor bir iştir. Belki korunma, belki anlatma, belki anlaşılma isteğiyle yapılmışlardır. Bundan tam anlamıyla emin olmak imkânsızdır.

Genelde bu yerleşmenin sanatında görülen hayvanların çoğu evcilleştirilmemiştir. Lewis-William’a göre avlanılıp etinden yararlanan hayvanın doğaüstü gücüne de sahip olunduğuna dair bir inanış söz konusudur (Lewis-Williams, 2004: 40). Çatalhöyük tasvir sanatında da av sahnelerine benzer çizimler

vardır. Genellikle bu resimlerde hayvanlar kızdırılmış ya da kışkırtılmıştır. Yaban domuzlarının gerdanları kabarık, erkek geyiklerin penisi dikleşmiş, insanlar ise hayvanların dilleri ile kuyruklarını çekerken resmedilmiştir. Burada amacın kabul töreni olduğunu söylemek mümkündür. “Elde edilen ganimetler hem öbür dünyaya geçişi hem de yaşamın odak noktası gibi görünen soyundan gelen atalara karışmayı temsil etmektedir.” (Hodder, 2017: 32, 197).

Doğaya rağmen ayakta kalmaya çalışan insan, sanatına da bunu yansıtmıştır. Güçlü ve büyük hayvanları yenmekte sanatına yansıtmak kadar önem taşımaktadır. Özellikle boğayı alt etme yaşamının en önemli kuralıdır. Boğa ile ilgili duvar resimleri göz önüne alınırsa bunun bir mitsel ilişkiyle söz konusu olduğu söylenebilmektedir. Bu da kabul törenlerini doğrular niteliktedir. Bu yerleşmede şölenler yapıldığı bilinmektedir. Boğalarında bu şölenlerin baş malzemesi olduğu açıktır. Yerleşmenin katmanlarında bulunan boğa parçaları bu durumu açıklamaktadır. Resimdeki tasvire göre katılanların tamamı genç erkeklerdir. Bunun bir kabul töreni olduğunu varsayarsak oradaki halkın cinsiyet rollerini belirlemede bu yöntemi kullandığını düşünmek mümkündür (Gezgin, 2018: 31). Diğer yandan boğa başlarının kullanımı söz konusudur. Günümüzde bile evin bereketi ve statüsünü belirleyen bir öge olarak karşımıza çıkan boğa başları o dönem için de önemli bir yere sahiptir. Gömütlerin yerini belli etmek amacıyla kullanılmasının yanı sıra evlerin duvarlarının iç harcına karıştırılmış halde bulunmuştur. Rank’e göre büyük hayvanlar hem haz hem de kaygı ile doludur. Bu yönüyle anne sembolüne bir atıftır. Bahsedilen kaygının kaydırılması sonucu bu hayvanlar baba ikamesi haline gelmektedir (Rank, 2017: 35).

Şekil 5: Boğa Betimlemesi Çizimi

Kaynak: Hodder, (2017a: 94).

Bir diğerk önemli duvar resmi geyik, altta küçük bir domuz ve çevresindekilerin çizildiğı örnektir. Geyiğın kızdırılmış olduğı açıkça kendini belli etmektedir. Aynı şekilde domuzunda tüylerinin kabardığı görölmektedir. Gezgin’e göre bu resim vahşi hayvanların alt edilmesi ve artık onların kendilerine zarar veremeyeceğinin kutlanması sahnesidir (Gezgin, 2018: 33). Hodder’ göre de “buradaki figürler insanların, hayvanların diline, burnuna dokunarak onların ruhlarının üzerlerine aldıklarını gösteren” figürlerdir (Hodder, 2017: 198).

Şekil 6: Geyik Betimlemesi Çizim Örneğı

Kaynak: sanat.ykykultur.com.tr/sergiler/topraktan-sonsuzluga-catalhoyuk (25.07.2019)

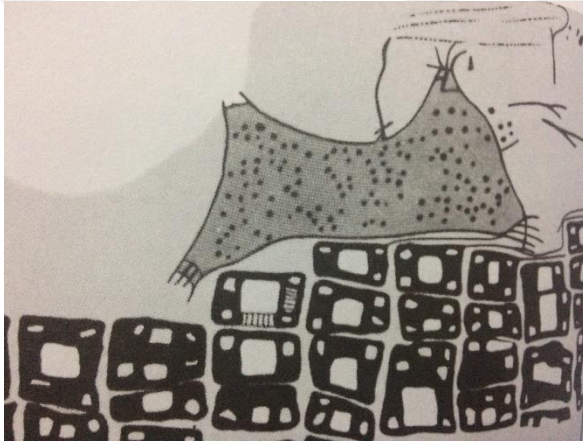
Akbabalar da Çatalhöyük’te önemli sembolik öğelerdendir. Hatta Paleolitik Dönem tasvirlerindeki büyükbaş hayvanların bu yerleşmede akbabalara dönüştüğü düşünülmektedir (Gezgin, 2018: 29). Çünkü akbabanın sembolik karşılığı da ölümdür. İnsanların başsız olarak betimlendiğı bu resimlerde ölüm yani akbabalarla baş başadır. Gezgin’e göre bu durum iki çeşit mitosla açıklanabilir; “ya ölümün yalnız bedene hâkim olabildiğini ruha dokunamadığının bir göstergesi ya da akli olmayan beden ölüm karşısında güçsüz kabul edilmelidir” (Gezgin, 2018: 46).

Bir diğerk resim patlayan Hasan Dağı’nın tasviridir. İki adet zirvesi olan dağın eteklerinde yerleşim görölmektedir. Dağ volkanik faaliyeti içerisinde olup yine ölüme yakınlığa bir gönderme olarak resmedilmiş olabilir. Gezgin’e göre bu resim “Neolitik insanın Sodom ve Gomora’sıdır.”* Çatalhöyüklüler, başlarına ateş yağın ilk

* Sodom ve Gomora, Tekvin kısmında geçmektedir. Buranın halkı Tanrı’nın onay vermediğı eşcinsel ilişkiler kurmuş, kadınları reddetmişlerdi. Tanrı, Lut’a iki melek gönderip neler

halktır.” Çünkü lav püskürten dağlar cinsellikle ilişkili olaylara karşı bir ceza yöntemi olabilmektedir. Cinselliği ve aile kurumunun yeniden düzenlendiği bu yerleşmede kurallara uymak gerekmektedir. Yoksa Tanrılar kızabilir ve cezalandırabilirdi. Cinselliğin potansiyeli lav püskürmesinin gücünü de kapsamaktadır. İnsanın kültürlenmesi için bu davranışlara uyulması gerekmektedir. Zaten resimdeki evler birbiriyle oldukça uyumlu, ayrı ve özenlidir. Bu ise mülkiyet ile cinselliğin paralel düzenine bir atıf olabilmektedir. Ev sembolü kadın olarak görüldüğünden evler arası düzen, kadınlar ve onların ilişkilerinin düzenine işaret etmektedir (Gezgin, 2018: 46, 47).

Şekil 7: Hasan Dağı Tasviri

Kaynak: Hodder, (2017a: 162)

olduğunu anlamaya karar vermişti. Çünkü suçlama çok büyüktü. İki melek, Lut’un evine geldiğinde kentin tüm erkekleri onlarla birlikte olmak için kapıyı çalıp dışarı çıkmalarını istediler. Lut önce kızlarını sunmak istedi ancak kalabalığa söz geçirmek mümkün olmadı. Ardından çok yalvardı. Yine de dinlemediler. Melekler tüm kalabalığı kör ettiler. Sonrasında Lut’a kimi varsa yanına almasını ve bu kenti terk etmesini söylediler. Karısı ve kızlarını yanına alan Lut, Soar’a doğru yol aldı. Lut oraya vardığında Tanrı, Sodom ve Gomora’nın üzerine gökten ateşli kükürt yağdırdı. Kent küle dönmüştü (Tekvin 19)

SONUÇ

Çevre psikolojisi, 1960'larda ilk kez kullanılmış ve net bir biçimde ifade edilmeye başlamıştır. Çevre psikolojisinin ilgi alanı olan insan ve mekân ilişkileri de bu dönemde önem kazanmakta ve araştırmalar oldukça ilgi görmektedir. İnsan ve mekân ilişkileri söz konusu olduğunda bahsedilenler nelerdir? Öncelikle mekân kavramının atfettiği anlamlar incelenmektedir. Çünkü mekân, çevre psikolojisiyle anılsa da, her şeyin bir mekânı olduğu gerçeğinden bakıldığında birçok bilim dalının konusu olmaktadır. Fizik, mimari, psikoloji, felsefe ve sosyoloji gibi alanlarda farklı bakış açılarıyla ele alınmaktadır.

Mekân, konu bakımından Hesiodos'un yaşadığı döneme kadar uzanmaktadır. Yani geçmişi Antik Yunan Felsefesine dayanmaktadır. Hesiodos, *Theogonia* (*Tanrıların Doğuşu*) isimli eserinde her şeyden önce bir kaos durumunun varlığını ele almaktadır. Ardından tanrıların ne olduğunu anlatmaktadır. Hesiodos'un kaos anlayışı aslında bir mekan betimlemesidir. Bu anlayış incelenmektedir. Buradan hareketle kaos durumunun hem içerisinde barındırdığı hem de dönüştüğü kozmos durumuyla beraber var olan evren, artık canlıların mekanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda evren ile kaos birbirleri için birer mekandır. Aristoteles ise bu görüşü doğru bulmakta ve her şeyin bir mekâna ihtiyaç duyduğunun altını çizmektedir.

Canlıların var olduğu evrende ise insan yaşamı daha geç dönemlerde görülmektedir. Bu nedenle diğer canlıların mekân deneyimleri insana göre daha erken olup evrenin ilk sahipleri olarak görülmektedir. Hall, *The Hidden Dimension* adlı eserinde kişisel mekân ile birlikte mahremiyet deneyimlerini hayvanlar üzerinden açıklamakta ve kültürel olarak yansımalarını vurgulamaktadır. Bu açıdan doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir. İnsanların kendilerine sığınak olarak mağara ve türevi yerleri seçmesinde etkili olanların hayvanlar olduğu düşünülmektedir. Yani insan, onları gözleyerek bir değişim sergilemiş olabilir.

Öte yandan insanın mekânla ilk deneyimi aslında anne karnına dayanmaktadır. Ancak ileri yaşlarda bunu hatırlayıp dile getirmek pek mümkün olmasa da bilinçaltında bir yeri olduğu düşünülmektedir. Nitekim mağara yaşamı göz önüne alındığında, temsiliinin anne rahmi olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

ardından ise erken tarihli ev yapılarında prototip olarak mağaralar göz önüne alınmaktadır. Dolayısıyla ev, anne arketipi ile özdeşleştirilebilmektedir. İnsanın hassaslığı bu noktada dikkat çekmektedir. Bireyin gelişimsel açıdan ilk evresinin insanın tarihine yansımalarını bu hassaslıkla vurgulamak mümkündür.

Mekânın farklı kavramlarla aynı anlamdaymış gibi ifade edildiği görülmektedir. Bu ayrımlardan bahsedilmişti. Yine de özel bir vurgu yapmak gerekmektedir. En çok kullanılan kavram yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Yer, daha genel bir kavramdır. Mekân, soyut ve aktif bir anlama sahiptir. Mekânı açıklarken bahsedilen yere bağlılık ve yer kimliği kavramının başlık açısından mekânın altında yer aldığı görülmektedir. Mekânsal davranışla ilgili bu kavramlar mekân hissinin karşılığında o yere duyulan bağlılıkla ilişkilidir. Adlandırılışı bu sebeptendir. Aslında yer ile mekân arasındaki fark belli de olsa kimi zaman birbiri yerine kullanılmasında bir sakınca görülmemektedir. Bu tezde alan, ev ve yer kavramlarının da kullanım amacı mekâna yöneliktir. Ayrım ortaya konmuş ama bazı bölümlerde anlam açısından birbiri yerine kullanılmaktadır.

Mekânın oluşumu söz konusu olduğunda bir algılama sürecinden bahsetmek gerekmektedir. Öncelikle nörolojik olarak başlayan bu süreç fiziksel olarak algılanmayla devam etmektedir. Algı, anlamı kazandırmada önemli bir yere sahiptir. Bireysel nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla kendi filtresinden geçirip özümseyen insan, yorumu da kendine göre ortaya koymaktadır. Yani bir sonraki aşamada kendileme özelliğine yönelmektedir. Bir yeri kendine mekân yapmanın gerekliliği bu şekildedir. Şekillendirmenin etkisiyle orası bir yuva olarak görülmektedir. Sonuçta ev ile yuva kavramları gibi bir anlam farkı doğmaktadır. Diğer yandan insanın, mekân ilişkilerinin açıklanmasında objeler ve değişen yaşam şartları gibi durumlar algı faktöründe farklılıkları göstermektedir.

Kimlik oluşumu algıdan yola çıkıldığında kendilemenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kimlik hem bireyin hem de mekânın niteliğini belirleyen bir konumda yer almaktadır. Kökeninde ikili bir kavramdır. Çünkü hem birleştirici hem ayıran özelliكتedir. Yani kendi gibi olana yakın olmayı, kendine benzemeyene uzak olmayı barındırmaktadır. Mekânın özneliliğiyle ilişkili olarak kimliğin vurgusu bu anlamda önem kazanmaktadır.

Tarihsel açıdan gelişimde en başlarda önemli bir yeri olmayan bu kavramların, bir arada yaşama ve klan haline gelme durumunda açığa çıkması söz konusudur. Toplu halde yaşamanın gerekliliğinde bazı sınırlamalar ön planda tutulmaktadır. Bu sınırlar aynı zamanda vazgeçmeye zorlayan cinsten olmaktadır. Kalabalığın etkisiyle birey daha sadeleşme yoluna gitmiştir. Klanları ayıran aileye yönelen bir anlayış kendini göstermeye başlamıştır. Bu sebeple klanlar arası farklar ortaya çıkmakta ve kimliklenme adına değişim görülmektedir.

Kimliğin mümkün kıldığı bu değişimde bilişsel gelişmenin etkisi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bilişsellik, farkındalığın bir habercisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem yaklaşık olarak 3,3 milyon yıla tarihlenmekte ve alet yapımının ortaya çıkmaya başladığını işaret etmektedir. Bu gelişme bile insanın diğer canlılarla arasına fark koyma davranışına örnek olarak görülebilir. Elde edilen basit alet bir klanın imzasını taşımaktadır. Hatta o aletin bulunduğu yerden adını aldığı görülebilmektedir. Yani kimlik davranışı insanın bilinen en eski mayasıdır. Günümüze kadar gelmiş ve gelecekte de varlığını sürdüreceğe benzemektedir.

Kimlik davranışı yalnızca birey ya da klanla sınırlı olmayıp, mekâna da anlamını kazandırmaktadır. Çünkü bir yere devamlı bağlı kalmayı gerektirmektedir. Zamanla da o yer bir kimlik kazanmaktadır. Bu durumda vurgulanması gereken bir husus olarak da yere bağlılık karşımıza çıkmaktadır. Tek başına kimlikle bu kavramı açıklamak yeterli olmayacaktır. Bir yerin benimsenmesi ve oraya duyulan yoğun hissin etkisi de yadsınamaz ölçüdedir. Diğer yandan göçebelikte bağlılık ile kimlik ters düşmektedir. Kimlik gidilen yere götürülmekte, bir yere özgü kalmamaktadır. Dolayısıyla birbirini gerektirir hale gelmektedir. Yerleşmedeki birçok unsurun yanında bir sebep olarak bu konuda eklenebilmektedir. Yerleşme bir bütünleşme örneğidir. Bulunulan yer ile özdeşleşmeyi anlatmaktadır. Çatalhöyük'te bu yerleşmelerin erken örneklerindendir. O dönem için nasıl bir adlandırılmaya tabi tutulduklarına dair bir veri yok ama günümüzde Çatalhöyük'ü olarak görülmektedirler. Bu bir kimliktir.

Çatalhöyük ev yapısından bahsedilmiştir. Dikkat çekici nokta burada başlamaktadır. Çünkü ev mekânının yapısı kutu gibidir. Yalnızca üst kattan eve girilmekte, pencere gibi açıklıkların olduğuna dair veri bulunmamaktadır. Bu durum mağara benzeri bir ev yapısına işaret etmektedir. Yerleşerek toprağa sığınan bir

topluluğun, anne arketipine karşılık bu evleri yapılandığı görülmektedir. Hem mağaranın hem toprağın barındırdığı bu anlama göre yapılan evler bilinçaltını ortaya koymaktadır.

Evlerin tekrar tekrar öncekinin üzerine inşa edildiği ve düzenli olarak bakımının yapıldığı bilinmektedir. Bu durumun birden fazla anlamı olmaktadır. İlk olarak yerleşmenin sahip olduğu düzeninin bozulmasını istememekle ilgilidir. Yani en başından yerleşenlere duyulan saygı dolayısıyla düzeni uzun vadede sağlam tutma isteğiyle açıklanmaktadır. Bir çeşit kozmogoni örneği olarak görülmektedir. Diğer yandan duvarlara duyulan güvenin ve duvarların kişisel mekânı koruyabilmesinde oynadığı rolün önemi açısından değerlendirilmektedir. Duvarlar kerpiçten yapılmış olup, ses ve ısı yalıtımını sağlaması açısından ciddi önem arz etmektedir. Bu açıdan diğer evlerle aradaki mahremiyeti korumak adına değerli bir adım olarak düşünülmektedir. Bir diğer düşüncede de varlığını korumak istemenin karşılığı olarak hürmet gösterme davranışı olarak kabul edilmektedir.

Ev, kutsal olma özelliğine sahiptir. Dolayısıyla belli bir mahremiyete ve özene ihtiyaç duymaktadır. Mahremiyetin sınır koyma ile ilişkili olduğuna değinilmiştir. Ev de bir sınır olup mahremiyetin yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kutsallıkla olan ilişkisi de buraya dayanmaktadır. Çünkü kutsal olanın bir mahremiyeti olmalıdır. Mahremiyet, insanın sahip olduğu özel bir kutunun yine o insana özgü olması ve başkasının buna isteği dışında müdahale edilmesini istememesiyle oluşan bir duygunun yansımasıdır. Dolayısıyla kapalılık ya da açıklık insanı esas alacaktır. Sonrasında kalabalık olmanın bireyselliğe imkân vermediği koşulların insanı mahremiyete yöneltmiş olabileceği düşünülmektedir. Yani insanın soyut kısmı görünenin ötesindeki sınırlarla kendini tehlikede hissetmesi ya da özel olmasını istemesiyle mahremiyete yönelmektedir.

Çatalhöyük'te ev mekânında mahremiyeti düşünmek zor olmamaktadır. Ev yapısı başlı başına bir örnektir. Diğer yandan kutsal anlayışı, sanat ve inanca dair sembolik öğeler kendini ele vermektedir. Zaten sembolizmin içeriği mahremiyetin özelliğini taşımaktadır. Çünkü ima ederek sadece konuyla ilgisi olana aksettirilmek istenen şeyi ifade etmektedir. Duvar resimleri, ev içi gömütler ve heykelcikler bu yerleşmenin sembolizmine yönelik faaliyetlerden sadece birkaçıdır. Özellikle dikkat çeken öğelerden biri boğa tasviridir. Boğa başları gömütlerin üzerinde, duvarların

içinde ve resimlerdeki tasvirlerde yer almaktadır. Neden böyle kullanıldığı daha önce açıklanmaya çalışılmıştı. Diğer yandan boğanın sembolizmi oldukça fazla anlam barındırmaktadır. Boğanın kızdırılması tasvirinin erginleşme törenine atıf olduğu düşünülen görüşü, Rank'ın büyük hayvanlarla ilgili görüşleriyle doğrulamak mümkündür. Eril bir davranışın, dişil bir özellik kazanması bu yerleşmedeki cinsiyet eşitliğini ortaya koymaktadır. Akbaba tasvirleri bir diğer dikkat çekici betimlemedir. Ölümü sembolize ettiğine inanılan bu hayvanın başsız bir bedeninin yanında tasviri manidardır. Değnilmesi gereken bir başka duvar resmi de Hasan Dağı'nın tasviridir. Bu tasvir için Sodom ve Gomora benzetmesi yapılmıştı. Buradan hareketle mitin anlamı gereği vurgu yapılmak istenen şey mahremiyet düşüncesinin kenti terk edişi ve cinsiyet rollerinin anlamını yitirmesidir. Çatalhöyük için de böyle bir algının olabileceği düşünülmektedir. Çünkü hareketli bir volkanik dağın betimlenmesinin altında Tanrı'nın cinsellik ile ilgili bir ceza uygulayacağı anlamı yatmaktadır. Tanrı'nın, kenti böyle yok edeceğine olan inanç kendini bu şekilde göstermektedir.

Kısacası yerleşik yaşamın bir mekanlaşma örneği olduğu gerçektir. Mahremiyetin mi mekânı, yoksa mekânın mı mahremiyeti oluşturduğu tartışmalı olsa da ikisinin birlikte açığa çıktığını söylemek mümkün olmalıdır. Çünkü her iki kavramda hem çözümü hem sorunu içinde barındırmaktadır. Öte yandan insanın her iki kavrama da en başından beri ihtiyaç duyduğu aşikârdır. Erken yerleşmelerde yapıların durumu daha kısıtlı gibi görünmektedir. Doğa karşısında ayakta kalmak için gerekli olan birliktelik insanları bu duruma itmektedir. Günümüzde bile mekân ile mahremiyet kavramları yaşantımızın büyük bölümünü kapsamaktadır. İmkânların fazlalığına rağmen inşa edilen yapılar geçmişe oranla daha kapalıdır. Bu da kavramların var olmasına karşılık boyutlarının biraz da olsa farklı bir hal aldığına örnektir. Bu mekanlaşma örneği şimdi ayrı bir anlama sahip olup, turistik gezilere açık hale getirilmiştir.

KAYNAKÇA

Altman, I (1976). *Privacy: A Conceptual Analysis*. Environment and Behaviour. 8.(1): 7-27.

Altman, I. and Chemers, M (1980). *Culture And Environment*. Sydney. Cambridge University Press

Altman, I. and Low, S.M (1992). *Human Behavior and Environment Place Attachment. Volume 12*. New York and London. Plenum Press

Alver, K (2007). *Siteril Hayatlar*. Ankara. Hece Yayınları

Bachelard, G (2017). *Mekânın Poetikası*. Çev. Alp Tümertekin. İstanbul. İthaki Yayınları

Bates, A. P (1964). *Privacy-a Useful Concept?*. Oxford University Press

Batur, E (2019). *Ulysses. Önsöz*. Çev. Nevzat Erkmen. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları

Bilgin, N (2016). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü Kavramlar, Yaklaşımlar*. İstanbul. Bağlam Yayıncılık

Budak, S (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara. Bilim ve Sanat Yayınları

Cevizci, A (1996). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara. Ekin Yayınları

Coulanges, F.D (2011). *Antik Site Yunan'dan Roma'ya Kadar Tapınma, Hukuk ve Kurumlar*. Çev. İsmail Kılınç. Ankara. Epos Yayınları

Çakır, Y. A (2018). *Ritüel Olarak Üst Paleolitik Mağara Resimleri*. Aktüel Arkeoloji. İstanbul. Sayı.62.

Dacheux, D.E (2012). *Kamusal Alan*. Çev. Hüseyin Köse. İstanbul. Ayrıntı Yayınları

Dağtaşoğlu, A. E (2012). *Kant'a Giden Yolda Leibniz, Wolff ve Baumgarten*. Toplum Bilimleri Dergisi. Ankara. Cilt 6. Sayı 11. S. 134-135

Devellioğlu, F (2003). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara. Aydın Kitabevi Yayınları

During, B (2001). *Social Dimensions in The Architecture Of Neolithic Catalhöyük*. Ankara. Anatolian Studies. Vol.51. S. 1-8

Durkheim, E (2016). *Ahlak ve Toplum*. Çev. Duygu Çenesiz. İstanbul. Pinhan Yayıncılık

Durkheim, E (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. Çev. Fuat Aydın. İstanbul. Ataç Yayınları

Eiguer, A (2018). *Evin Bilimçdışı*. Çev. Perge Akgün. İstanbul. Bağlam Yayıncılık

Eliade, M (2017). *Kutsal ve Kutsal-Dışı Dinin Doğası*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul. Alfa Yayıncılık

Erniş, İ. I. Y (2012). *Fiziksel Elemanların Yüzer Yapılarda Mekân Algısına Olan Etkileri: Çevre ve İnsan Davranışı İlişkisi Bağlamında İrdelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir. Dokuz Eylül Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü

Erhat, A. ve Eyüboğlu, S (1977). *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi

Eyüboğlu, İ.Z (2004). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul. Sosyal Yayınları

Gezgin, İ (2018). *Prehistorik Dönemden Hristiyanlığa Kadar Sanatın Mitolojisi*. İstanbul. Sel Yayıncılık

Giddens, A (2018). *Mahremiyetin Dönüşümü Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*. İstanbul. Ayrıntı Yayınları

Gierny, T.F (2000). *A Space For Place In Sociology*. Indiana. Indiana University. Annual Reviews. 463-484

Gombrich, E. H (1997). *Sanatın Öyküsü*. Çev. Erol Erduran, Ömer Erduran. İstanbul. Remzi kitabevi

Göregenli, M (2015). *Çevre Psikolojisi İnsan Mekân İlişkileri*. İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Haddad, E (2010). *Christian Norberg-Schulz's Phenomenological Project in Architecture*. Architectural Theory Review. 15:1. 88-101

Hall, E.T (1990). *The Hidden Dimension*. New York. Anchor Books Editions

Harvey, D (2006). *Sosyal Adalet ve Şehir*. Çev. Mehmet Moralı. İstanbul. Metis Yayınları

Haviland, W.A (2008). *Kültürel Antropoloji*. Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu. İstanbul. Kaknüs Yayınları

Hodder, I (2017a). *Çatalhöyük: Leoparın Öyküsü*. Çev. Dilek Şendil. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları

Hodder, I (2018a). *Dolanıklık İnsanlar İle Şeyler Arasındaki İlişkilerin Arkeolojisi*. Çev. Billur C. Yılmazyigit. İstanbul. Alfa Yayınları

Hodder, I. ve Hutson, S (2017b). *Geçmişi Okumak Arkeolojiyi Yorumlamada Güncel Yaklaşımlar*. Çev. Burcu Toprak, Emre Rona. Ankara. Phoenix Yayınevi

Hodder, I., Wason, P. K., Huyssteen, J.W., Keane, W., Bloch, M., Pels, P. ve diğerleri (2018b). *Uygarlığın Doğuşunda Din Çatalhöyük Örneği*. Çev. Dilek Şendil. İstanbul. Alfa Yayıncılık

İnceoğlu, A (1999). *Evin Anlamı ve Kentlileşme Süreçleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul. İstanbul Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü

İnceoğlu, M (2010). *Tutum, Algı ve İletişim*. İstanbul. Beykent Üniversitesi Yayınları

James, W (1996). *The Varieties Of Religious Experience*. New York. The Modern Library

Jung, C. G (2005). *Dört Arketip*. Çev. Zehra Aksu Yılmaz. İstanbul. Metis Yayınları

Kahraman, M. D (2014). *İnsan İhtiyaçları ve Mekansal Elverişlilik Kavramları Perspektifinde Yaşanırılık Olgusu ve Mekansal Kalite*. Journal Of Planning. Cilt.24 (2). S.74-84

Kasımoğlu, S (2017). *Anne Arketipi Olarak Toprak: “ Toprak Ana” ile “ Kara Toprak” Arasındaki Ebedi Salınım*. Kıbrıs-Balkanlar-Avrasya Türk Edebiyatları Vakfı. S. 44-50

Karul, N (2019). *Son Avcılar İlk Yerleşikler*. Aktüel Arkeoloji. İstanbul. Sayı. 69. S. 34-43

Keleş, R (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara. İmge Kitabevi

Kılıç, E (2011). *Aristoteles ile Farabi' nin Mekân Anlayışlarının İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kısa, C (2013). *Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir. Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kısa, C (2004). *Carl Gustav Jung' ta Din ve Bireyleşme Süreci* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir. Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Koffka, K (1935). *Principles of Gestalt Psychology*. New York. Harcourt, Brace and Company

Lewis-Williams, D (2004). *Constructing a Cosmos Architecture, Power And Domestication at Çatalhöyük*. Journal Of Social Archaeology. Vol. 4 (1). S. 28-59

Lynch, K (2010). *Kent İmgesi*. Çev. İrem Başaran. İstanbul. Türkiye İş Bankası Yayınları

M. Groh, J (2017). *Mekan Yaratmak Beyin Neyin Nerede Olduğunu Nasıl Biliyor?*. Çev. Gürol Koca. İstanbul. Metis Yayınları

Melaart, J (1967). *Çatal Hüyük Neolithic Town In Anatolia*. New York. McGraw-Hill Book Company

Morley, D. ve Robins, K (2011). *Kimlik Mekanları Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*. Çev. Emrehan Zeybekoğlu. İstanbul. Ayrıntı Yayınları

Norberg-Schulz, C (1971). *Existence, Space and Architecture*. London. Studio Vista

Norberg-Schulz, C (2001). *Yer Kavramı Bağlamında Eski Çevrelerde Yapılaşma*. Çev. İdil Üçer. Mimarlık Dergisi. No. 297. S. 42

Otte, M (2019). *Neolitik Sanat Nedir?*. Aktüel Arkeoloji. İstanbul. Sayı.69. S.22-25

Otto, R., ve McGinn, A (2014). *Kutsala Dair*. Çev. Sevil Ghaffari. İstanbul. Altıkırkbeş Yayınları

Pol, E (2002). *The Theoretical Background of The City-Identity Sustainability Network*. Environment And Behavior. Vol.34. No.1. p. 16

Rank, O (2017). *Doğum Travması*. Çev. Sabir Yücesoy. İstanbul. Metis Yayınları

Rapoport, A (1982). *The Meaning Of The Built Environment A Nonverbal Communication Approach*. Tucson. The University Of Arizona Press

Schick, I. C (2000). *Batının Cinsel Kısıtı Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekansallık*. Çev. Savaş Kılıç, Gamze Sarı. İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Schipper, M (2015). *Âdem ile Havva Her Yerde*. Çev. Arlet İncidüzen. İstanbul. Ayrıntı Yayınları

Solak, S. G (2014). *Mekân-Kimlik Etkileşimi ve Kentsel Mekândaki Tezahürleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara. Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tekeli, İ (1973). *Mekan Organizasyonlarının İncelenmesinde Bilimsel Stratejiler ve Dil Sorunu*. Mimarlık Dergisi. No.9. S. 5-17

Torrey, E. F (2018). *Beynin Evrimi ve Tanrıların Ortaya Çıkışı İlk İnsanlar ve Dinlerin Kökeni*. Çev. Erkan Aktaş. İstanbul. Paloma Yayınevi

Tuan, Y (2001). *Space and Place The Perspective of Experience*. London. University of Minnesota Press

Türk Dil Kurumu (2018). www.tdk.gov.tr.

Yılmaztürk, B. F (2003). *Mircea Eliade'nin Kutsal Anlayışı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Westin, A (2018). *Privacy and Freedom*. New York. İG Publishing

